

Basil LIDDEL HART
STRATÉGIA
Európa, 2002 Bp.

előszó

(15-18. oldal)

....

A stratégia története alapvetően a **közvetett megközelítés** alkalmazását és fejlődését rögzíti.

A "közvetett megközelítés stratégiájával" foglalkozó eredeti tanulmányom 1929-ben jelent meg *The Decisive Wars of History (A történelem döntő háborúi)* címen. A jelen könyv tartalmazza huszonöt évi további kutatás és vizsgálódás eredményeit, valamint a második világháború tanulságait, mind a stratégia, mind pedig a nagystratégia területén.

Amikor a katonai hadjáratok hosszú sorának tanulmányozásakor először fogtam fel a közvetett megközelítés fölényét a közvetlennel szemben, csupán a stratégia sajátosságaira próbáltam fényt deríteni. A mélyebb vizsgálódás során azonban kezdtem rájönni, hogy a közvetett megközelítésnek szélesebb az alkalmazási köre, sőt: ez minden életszférában ható törvény, vagyis filozófiai igazság. Érvényesülése kulcsfontosságúnak bizonyult minden olyan probléma esetében, ahol az emberi tényező dominál, és ahol az érdekek feltéséből az akaratok ütközése pattanhat ki. Minden ilyen esetben makacs ellenállást provokál az új eszmék támadása, ami még nehezebbé teszi a szemléletmód megváltoztatását. A változás könnyebben és gyorsabban érhető el az új eszme gyanút nem keltő beszivárogtatásával, vagy egy olyan érveléssel, amely kerülő úton szünteti meg az ösztönös ellenállást. A közvetett megközelítés egyaránt alapvető fontosságú a politika és a szex birodalmában. A kereskedelemben annak elhitetése, hogy pénzt lehet megspórolni, sokkal erősebben hat, mint a közvetlen vásárlási óhaj. Az pedig minden szférában közmondásos tény, hogy a felettes helyeslését akkor legkönnyebb elnyerni, ha sikerül elhiteni vele, hogy az ötlet tőle származik! Akárcsak a háborúban, a cél itt is az, hogy meg kell gyengíteni az ellenállást, mielőtt megkísérelnénk leküzdeni. A hatás pedig azzal érhető el a legjobban, ha valahogy kihúzzuk a másik felet védelmi állásából.

A közvetett megközelítés elve szorosan kapcsolódik az értelmes elmék egymásra hatásának minden problémájához - ami az emberi történelem legnagyobb hatású tényezője. Mégis, nehéz összebékíteni egy másik leckével: nevezetesen azzal, hogy igaz következtetések csak akkor érhetők el vagy vívhatók ki, ha az igazságot úgy keressük, hogy nem törődünk vele, hova vezethet, és milyen hatással lehet a különböző érdekekre.

A történelem világosan tanúsítja azt a létfontosságú hatást, amit a "próféták" gyakoroltak az emberiség fejlődésére - s ez azt igazolja, milyen roppant gyakorlati értéke van annak, ha az ember fenntartás nélkül kimondja az igazat, úgy, ahogy ő látja. Mindamellet az is világos, hogy látomásuk elfogadása és elterjesztése mindig egy másik csoport tagjain, a "vezetőkön" múltott, akiknek filozófus stratégiáknak kell lenniük, hogy kompromisszumot teremthessenek az igazság és az emberek igazság-befogadóképessége között. Hatásuk gyakran éppúgy függ az igazság felfogásában megmutató korlátaitól, mint attól, mennyi bölcsességet tanúsítanak az igazság hirdetésében.

A profétákat szükségképpen megkövezzük; ez a sorsuk, és ez önmegvalósításuk próbaköve. Az a vezető azonban, akit megkövezznek, valószínűleg azért bukik meg szerepkörében, mert híján van a bölcsességnek, vagy mert összetéveszti szerepét a profétáéval. Egyedül az idő mutatja meg, hogy a politikusként elszenvedett bukást kiegyenlíti-e az a megbecsülés, amit emberként szerez. A legrosszabb esetben is elkerüli azonban a vezetők leggyakrabban elkövetett hibáját, azt, hogy feláldozzák az igazságot a hasznosság oltárán, anélkül hogy végül előremozdítanák az ügyet. Az ugyanis, aki tapintatból következetesen magába fojtja az igazságot, gondolati torzszülötteket fog világra hozni.

Van-e gyakorlati módja annak, hogyan lehet egyesíteni a törekvést az igazságra és a törekvést az igazság elfogadására? A probléma megoldásának egyik lehetőségét a stratégia elveivel kapcsolatos reflexiók sugallják, amelyek arra hívják fel a figyelmet, **milyen fontos következetesen ragaszkodni egy célhoz, miközben elérésének útját a körülményekhez igazítjuk**. Az igazsággal való szembehelyezkedés elkerülhetetlen, különösen, ha az igazság egy új eszme formáját ölti, az ellenállás mértéke azonban csökkenthető, ha nemcsak a cél, hanem a megközelítés módja is értelmes. Kerüljük a frontális támadást a régóta elfogadott álláspont ellen; keressük inkább az oldalirányú elmozdulás lehetőségét, hogy az igazság csapása egy áttörhetőbb pontot éljen. Ám az ilyen közvetett megkö-

zeltetés közben is legyen gondunk rá, hogy ne térjünk el az igazságtól, mivel semmi nem akadályozza annyira az igazság valódi kibontakozását, mint ha valótlanágba csúszik át.

E gondolatsor értelmét illusztrálhatnánk saját tapasztalatunkból merített példával. Ha felidézzük azokat a lépcsőfokokat, amelyeken keresztül különböző új eszmék elfogadtatást nyertek, láthatjuk, hogy a folyamat megkönnyíthető, ha az új eszmét úgy mutatjuk be, mintha az nem radikálisan új, hanem egy idő által igazolt, de elfeledett elv újjáélesztése volna. Ehhez nem megtévesztésre van szükség, hanem gondosan ki kell kutatni a kapcsolatokat a múlttal, hiszen "semmi sem új a nap alatt". Figyelemre méltó példa, ahogy a gépesítéssel szembeni ellenállást sikerült leküzdeni, mihelyt kimutattuk, hogy a mozgékony páncélozott jármű - a gyorsan mozgó harckocsi -lényegét tekintve a páncélos lovas katona utóda, és így természetes módon töltheti be ugyanazt a döntő szerepet, amelyet a lovasság játszott az elmúlt korokban.

B. H. Liddell Hart, 1967

XIX. FEJEZET

(489.ol)

A stratégia elmélete

Miután a történelem elemzéséből levontunk bizonyos következtetéseket, megkíséreljük friss alapokon felépíteni a stratégiai gondolkodás új épületét.

Először is, tisztázzuk, mi voltaképpen a stratégia. Clausewitz *A háborúról* című monumentális munkájában a stratégiát úgy határozta meg, hogy az "a csata alkalmazásának művészete a háborús célkitűzések megvalósításának eszközeként. Más szóval, a stratégia szabja meg a háború tervét, jelöli ki azoknak a hadjáratoknak a javasolt menetét, amelyekből a háború összetevődik, és szabályozza az ezek során megvívandó csatákat."

Ennek a meghatározásnak az az egyik fogyatéka, hogy áttekintve a politika szférájába, a háború magasabb szintű irányításába, holott az szükségképpen a kormányzat felelősségi körébe tartozik, nem pedig a katonai vezetőkébe, akiket a kormányzat a hadműveletek végrehajtásának irányítására alkalmaz. A másik fogyatéka, hogy a "stratégia" fogalmát tisztán a csata felhasználására szűkíti le, amivel azt a képzetet kelti, hogy a csata a stratégiai végcél elérésének egyetlen eszköze. Clausewitz kevésbé elmélyült követői könnyen összekeverték az eszközt és a célt, s így arra a következtetésre jutottak, hogy a háborúban minden más megfontolást alá kell rendelni a döntő csata megvívásának.

A STRATÉGIA ÉS A POLITIKA KAPCSOLATA

A stratégia és a politika kettéválasztása nem volna túl fontos, ha e két funkció normális esetben egyetlen személyben testesülne meg, mint mondjuk Nagy Frigyes vagy Napóleon esetében. Minthogy azonban ilyen autokrata katona-államfők a modern időkben ritkán akadtak, a XIX. században pedig egy időre teljesen el is tűntek, a különbségtétel hiánya alattomos következményekkel járt. Arra az abszurd követelésre bátorította ugyanis a katonákat, hogy a politikát alá kell vetni a hadműveletek irányításának, másfelől, különösen a demokratikus országokban, arra készítette az államférfiakat, hogy átlépjék hatáskörüik határait, és beleavatkozzanak katonai alkalmazottaik tevékenységébe, konkrét eszközhasználatába.

Moltke világosabb és bölcsőbb definícióhoz jutott, amikor azt mondta: a stratégia "azoknak az eszközöknek a gyakorlati alkalmazása, amelyeket egy hadvezérnek az adott célkitűzés megvalósításához rendelkezésére bocsátottak".

E meghatározás szerint a katonai parancsnok felelősséggel tartozik a kormánynak, amelyik alkalmazza. A parancsnok felelőssége, hogy a magasabb háborús politika érdekében a lehető legeredményesebben vesse be a rábízott erőket a számára kijelölt hadműveleti területen. Ha úgy véli, hogy a rábízott erők nem elégségesek az adott feladat végrehajtásához, jogában áll erre felhívni a figyelmet, ha pedig véleményét felülbírálják, jogában áll lemondani a parancsnokságról; ha azonban megpróbál diktálni a kormányának, és megszabni, milyen erőket kell a rendelkezésére bocsátani, túllépi törvényes jogkörét.

Másfelől, a kormány, amely kialakítja, majd a háború során a gyakran változó körülményekhez igazítja a háborús politikát, joggal avatkozhat bele egy adott hadjárat stratégiájába, mégpedig nemcsak úgy, hogy leváltja azt a parancsnokot, aki iránt elveszítette a bizalmat, hanem úgy is, hogy saját háborús politikája szükségleteinek megfelelően módosítja az adott parancsnok céljait. Nem avat-

kozhat bele a parancsnok rendelkezésére álló eszközök használatába, viszont köteles világosan meghatározni a rábízott feladat természetét. Így a stratégia célja nem azonos szükségképpen az ellenséges katonai erők teljes legyőzésének egyszerű célkitűzésével. Amikor egy kormány felismeri, hogy az ellenség általában vagy egy meghatározott hadszíntéren katonai fölényben van, bölcsebben jár el, ha valamilyen korlátozott célt kitűző stratégiát ír elő.

A kormány parancsolhat kivárást, amíg szövetségesek közbeavatkozásával vagy a saját erők más hadszíntérről való átcsoportosításával megváltozik az erőegyensúly. Előírhatja a várakozást vagy a katonai erőfeszítések tartós korlátozását, amíg gazdasági vagy haditengerészeti tevékenységgel nem sikerül döntést elérni. Úgy számíthat, hogy az ellenség katonai erejének legyőzése egyértelműen meghaladja az ország lehetőségeit, vagy nem éri meg az erőfeszítéseket, de úgy is, hogy háborús politikájának tárgya elérhető egy bizonyos terület megszerzésévei, amelyet később vagy megtart, vagy alku tárgyává tesz a béketárgyalások során.

A történelem jobban igazolja az ilyen politikát, mint amennyire a katonai közvélemény mindeddig elismerte, és kevésbé tekinthető eleve a gyengék politikájának, mint amennyire az erő egyes apologétái szeretik beállítani. Valójában ez a politika szorosan hozzátartozik a Brit Birodalom történetéhez, számos alkalommal bizonyult mentőövnök szövetségesei számára, és hozott hasznot neki magának. Joggal vetődik fel a kérdés: miért ne érdemelne meg ez a "konzervatív" katonapolitika, melyet öntudatlanul követtünk, hogy helyet kapjon a hadviselés elméletében?

A korlátozott célok stratégiája alkalmazásának megszokásosabb oka az, hogy az egyik fél az erőegyensúly megváltozására vár. Az ilyen változás gyakran könnyebben érhető el az ellenség erejének fokozatos felőlrlésével, gyengítő túsúrásokkal, mint kockázatos csapásokkal. Az ilyen stratégia nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy a tevékenység lényegesen erőteljesebben őrlje az ellenfél erejét, mint a sajátunkat. E cél elérhető az ellenség utánpótlása ellen indított rajtaütésekkel, olyan lokális támadásokkal, amelyek képesek megsemmisíteni vagy aránytalanul nagy mértékben pusztítani erőinek egyes részeit, az ellenség meddő támadásokra való ösztökélésével, erőinek rendkívül széles megosztásával, végül, de nem utolsósorban, morális és fizikai energiáinak kimerítésével..

Ez a szűkebb meghatározás fényt vet arra az előbbi kérdésre, hogy mekkora függetlenséggel rendelkezik a hadvezér a hadszíntéren stratégiája megvalósításában. Ha ugyanis kormánya egy korlátozott célkitűzés vagy a fabiusi nagystratégia mellett dönt, az a hadvezér, aki mindenáron azon van, hogy megsemmisítse az ellenség katonai erejét, a kormány háborús politikája szempontjából esetleg többet árt, mint használ. A korlátozott célkitűzésű háborús politika általában korlátozott célkitűzésű stratégiát feltételez, és döntő célt csak a kormány jóváhagyásával lehet kitűzni, mert egyedül a kormány jogosult eldönteni, hogy acél megéri-e a nagyobb erőbefektetést.

Most eljutottunk a stratégia egy rövidebb deflníciójához. Eszerint a stratégia nem más, mint "a katonai eszközök elosztása és alkalmazása a politika céljainak megvalósítása érdekében". A stratégia ugyanis nem pusztán a fegyveres erők működtetésével foglalkozik - amint gyakran állítják -, hanem ennek hatásával is. Amikor a katonai eszköz alkalmazása konkrét harctevékenységekbe megy át, a közvetlen akcióban részt vevő erők elosztását taktikának nevezzük. A két kategóriát, bármilyen kényelmes lenne is a vizsgálódás szempontjából, soha nem lehet teljesen szétválasztani, mivel nemcsak befolyásolják egymást, hanem át is folynak egymásba.

A MAGASABB VAGY NAGYSTRATÉGIA

Ahogy a taktika nem más, mint a stratégia alkalmazása egy alacsonyabb szinten, ugyanúgy a stratégia nem más, mint a "nagystratégia" alkalmazása. Ez a fogalom gyakorlatilag azonos a háború megvívását irányító politikával, ám különbözik a még alapvetőbb politikától, amely a célt megszabja, ezért a "nagystratégia" kifejezés kiemeli, hogy amiről szó van, az "a megvalósuló politika". A nagystratégia - a magasabb stratégia - szerepe ugyanis az, hogy koordinálja és irányítsa a nemzet vagy az országcsoport minden erőforrását a háború politikai célkitűzésének elérésére, amelyet viszont az alapvető politika fogalmaz meg.

A nagystratégia feladata, hogy a harcoló haderőnemek fenntartása érdekében kiszámítsa és fejlessze az ország gazdasági és emberi erőforrásait. Ide értendők a morális erőforrások is, mert a nép harci szellemének fenntartása gyakran ugyanolyan fontos, mint az erő kézzelfoghatóbb formáinak birtoklása. A nagystratégia ezenkívül szabályozza az erők elosztását a különböző haderőnemek között, valamint a haderőnemek és az ipar között. Mi több, a harcoló haderő csupán egyik eszköze a nagystratégiának, mert ez utóbbi számításba veszi és alkalmazza a pénzügyi, a diplomáciai, a kereskedelmi és, nem utolsósorban, az etikai nyomás eszközeit is az ellenfél akaratának gyengítése

érdekében. A jó ügy kard is, páncél is. Ugyanígy, a lovagiasság a háborúban roppant hatékony fegyver lehet az ellenség ellenálló képességének meggyengítésében és a saját morális erők fokozásában.

Továbbá míg a stratégia horizontja a háborúra korlátozódik, a nagystratégia túltekint azon, a háborút követőbékére. A különböző eszközöket úgy kombinálja, úgy szabályozza alkalmazásukat, hogy ne zavarják a majdani békeállapotot - ugyanis a biztonság és a fellendülés csak így garantálható. Az a - mindkét fél részére - siralmas békeállapot, amely mindaddig a legtöbb háborút követte, arra a tényre vezethető vissza, hogy - a stratégiával ellentétben - a nagystratégia világa túlnyomórészt mind a mai napig *terra incognita*, mely feltárára, megértésre vár.

A TISZTA VAGY KATONAI STRATÉGIA

Miután megtisztítottuk a terepet, hozzákezdhetünk, hogy megfelelő arányban, eredeti alapjára felépítsük a stratégia mint "a hadvezér művészete" koncepcióját.

A stratégia sikere mindenek előtt és felett a célok és eszközök józan számbavételén és összehangolásán múlik. A célnak arányosnak kell lennie a rendelkezésre álló eszközök összességével, a végső célhoz vezető köztes célok eléréséhez használandó eszközöknek pedig helyes arányban kell állniuk a köztes célok értékével és szükségleteivel, akár egyetlen célpont megszerzéséről, akár egy járulékos célkitűzés eléréséről van szó. A túlzás éppoly káros lehet, mint az erők elégtelensége.

A valós számvetés alapozhatja meg az erőkkel való takarékos gazdálkodást, e gyakran eltorzított katonai terminus mélyebb értelmében. Tekintettel azonban a háborútermészetére és bizonytalanságaira, amit tovább fokoz a tudományos vizsgálat hiánya, a legnagyobb katonai lángelme sem képes a tökéletes számvetésre, így a siker általában a valóságot legjobban megközelítő becslés függvénye.

Ez a viszonylagosság a dolog lényegéből fakad, mert bármennyire kiterjedt hadtudományi ismeretekkel rendelkezünk is, az eredmény az alkalmazás művészetétől fog függni. A művészet, azon túl, hogy közelebb viheti a célt az eszközökhöz, kihozhatja az eszközök igazi értékét, ily módon lehetővé téve a célok kiterjesztését.

Ez bonyolíthatja a számításokat, mert senki nem képes pontosan számításba venni az emberi zsenialitást vagy ostobaságot, sem pedig az akarat hiányát.

ELEMEK ÉS FELTÉTELEK

(495.o)

A stratégiában azonban a számítás egyszerűbb, a becslés pedig valósághoz közelebbi lehet, mint a taktikában. A háborúban ugyanis az emberi akarat a fő kiszámíthatatlan tényező, amely az ellenállásban manifesztálódik, ez viszont a taktika birodalmába tartozik. A stratégiának csak a természet ellenállását kell leküzdenie. A stratégia célja az ellenállás lehetőségének csökkentése, és e cél eléréséhez a mozgás és a meglepetés elemeit alkalmazza.

A mozgás a fizikai szférába tartozik, és az idő, a topográfiai viszonyok és a szállítókapacitás (időbeli és térbeli organizáció, erőforrás-tervezés) számbavételétől függ. (Szállítókapacitáson itt azokat az eszközöket értjük, amelyekkel az erők mozgatása és fenntartása megvalósul, és azokat a rendszabályokat, amelyek ezt lehetővé teszik.)

A meglepetés a pszichológia szférájába tartozik, és sokkal bonyolultabb számításokon alapul, mint a fizikai szféra kalkulációi. Ezek a számítások azokat az esetről esetre változó sokrétű körülményeket veszik figyelembe, amelyek valószínűleg befolyásolják az ellenfél akaratát.

Előfordulhat ugyan, hogy a stratégia inkább a mozgást alkalmazza, mint a meglepetést, vagy fordítva, de a két elem kölcsönösen hat egymásra. A mozgás meglepetést generál, a meglepetés lendületet kölcsönöz a mozgásnak. Az olyan mozgás ugyanis, amelynek sebessége nő vagy iránya változik, mindig bizonyos meglepetést vált ki, még akkor is, ha leplezetlen, ugyanakkor a meglepetés egyengeti a mozgás útját azáltal, hogy zavarja az ellenség ellenintézkedését és ellentevékenységet.

Ami a stratégia és a taktika viszonyát illeti, bár a megvalósításban a határvonal gyakran elmosódik, és nehéz pontosan megállapítani, hol ér véget a stratégiai művelet, és hol kezdődik a taktikai, a fogalom szintjén a kettő jól elkülöníthető. A taktika teljes egészében a harc birodalmába tartozik. A stratégia megáll e birodalom határán, mi több, célja éppen az, hogy a harcot a lehető legkisebb mértékűre szorítsa.

A STRATÉGIA CÉLJA

Azok, akik szerint a háború egyetlen értelmes célja az ellenség fegyveres erejének megsemmisítése, akik azt vallják, hogy a stratégia egyetlen célja a csata, és akik csökönnyösen ragaszkodnak Clausewitz kitételéhez, mely szerint "a vér a győzelem ára", vitába szállhatnak megállapításunkkal. Ám ha elfogadjuk is ezt az alap állást, és híveivel saját terepükön szállunk vitába, megállapításunk akkor is megdönthetetlen igazság marad. Mert még ha valóban a döntő csata is a cél, a stratégia célja akkor is az, hogy a csata a lehető legkedvezőbb körülmények között menjen végbe. Márpedig minél előnyösebbek a körülmények, arányosan annál kevesebb harcra lesz szükség.

A tökéletes stratégia tehát olyan döntést fog produkálni, amihez nincs szükség komoly harcra. A történelem, mint láttuk, szolgáltat olyan eseteket, amikor a stratégia, kedvező körülmények között, gyakorlatilag ilyen eredményt hozott - ilyen volt például Caesar ilerdei hadjárata, Cromwell prestoni hadjárata, Napóleon győzelme Ulmnál, MacMahon hadseregének bekerítése Sedannál 1870-ben Moltke vezetésével, és a törökök bekerítése Szamária dombjai között 1918-ban Allenby parancsnoksága alatt. Az újabb példák közül a legfigyelemreméltóbb és legkatasztrófálisabb hatású az volt, amikor 1940-ben a németek, Guderian meglepetésszerű sedani áttörése után, Belgiumban elválták és csapdába ejtették a szövetségesek balszárnyát, s ez a szövetséges hatalmak általános összeomlását eredményezte a kontinensen.

Ezekben az esetekben az ellenség fegyveres erőinek gazdaságos megsemmisítése a kapituláció utáni lefegyverzéssel valósult meg, ám még ilyen "megsemmisítésre" sincs okvetlenül szükség a döntő eredményhez és a háború céljának eléréséhez. Abban az esetben, ha egy ország nem hódításra tör, hanem saját biztonságát akarja fenntartani, acél teljesül, mihelyt a veszély elmúlik - azaz ha az ellenséget sikerül rábírní, hogy mondjon le céljáról.

Az a vereség, amelyet Belisar Sura alatt elszenvedett, amikor szabad folyást engedett csapatai "döntő győzelem" iránti vágyának - miután a perzsák már lemondtak Szíria elfoglalásáról -, ékes példája a szükségtelen erőfeszítésnek és kockázatnak. Ezzel szemben az a mód, ahogy későbbi, még veszélyesebb támadásukat visszaverte, és kiűzte őket Szíriából, alighanem a legragyogóbb példája annak, hogyan lehet a tiszta stratégia révén döntést elérni a szó igazi értelmében, ami egyet jelent az ország célkitűzésének teljesítésével. Ebben az esetben ugyanis a lélektani tevékenység annyira hatékony volt, hogy az ellenség bármiféle fizikai akció nélkül eleget tett minden követelésnek.

Az ilyen vértelen győzelem kétségkívül kivétel, ám ritkasága nemhogy csökkentené, ellenkezőleg, növeli értékét, mert rávilágít a stratégia és a nagystratégia latens lehetőségeire. Bár a háborúk terén sok évszázados tapasztalattal rendelkezünk, a lélektani hadviselés terén még alig kezdtük meg a kutatásokat.

Clausewitz a háborúzást tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy "minden katonai akciót átítat a hírszerzők tevékenysége és ezek hatása". Ennek ellenére a háborúzó nemzetek mindig hajlottak rá - vagy a szenvedélyek vitték rá őket -, hogy figyelmen kívül hagyják e következtetés folyományait, és a hírszerzés alkalmazása helyett inkább fejjel mentek a legközelebbi falnak.

Általában a háború nagystratégiájáért felelős kormány dolga megszabni, hogy a stratégia a katonai döntés kikényszerítésével vagy más módon járuljon-e hozzá acél eléréséhez. Ahogy a katonai tevékenység a nagystratégiai cél elérésének csupán egyik eszköze, ugyanúgy a csata is csupán egyik eszköze a stratégiai cél elérésének. Ha a feltételek alkalmasak, általában ez a leggyorsabban ható eszköz, de ha a körülmények kedvezőtlenek, nagy könnyelműség ehhez folyamodni.

Tegyük fel, hogy egy stratégia felhatalmazást kap a katonai döntés kivívására. Az ő kötelessége ebben az esetben az, hogy a döntést a legkifizetődőbb eredmény érdekében a legkedvezőbb körülmények között igyekezzen elérni. Igazi feladata ezért nem az, hogy a csatát keresse, hanem, hogy olyan stratégiai helyzetet teremtsen, amely annyira kedvező, hogy ha egymaga nem hozza is meg a döntést, az ebből indított csata mindenképpen elérje azt. Más szóval, **a stratégia célja a megingatás, melynek következménye lehet az ellenség összeomlása vagy könnyebb szétzúzása az ütközetben.** Az összeomláshoz szükség lehet bizonyos harctevékenységre, anélkül hogy az csata jellegét öltene.

A STRATÉGIA MINT MŰVELET

(499.o)

Hogyan jön létre a stratégiai megingatás? A fizikai vagy "logisztikai" szférában ez olyan műveletet feltételez, amely 1. megbontja az ellenség hadrendjét, vagy egy váratlan "frontváltás" kikényszerítésével megingatja az ellenséges erők elosztását és szervezetét; 2. elválasztja egymástól

az ellenség erőit; 3. veszélyezteti az ellenség utánpótlását; 4. fenyegeti azt az egy vagy több útvonalat, amelyen szükségesetén visszavonulhat, hogy a bázisán vagy hazai földön feltöltést hajtson végre.

A megingatás kiváltható e hatások egyikével is, ám legtöbbször egyszerre több hatás következményeként jelentkeznek. Megkülönböztetésük nem egyszerű, mert az ellenség hátába indított művelet általában együttesen alkalmazza őket. Hatásuk azonban különbözhet, és a történelem során változott is, mégpedig a hadseregek méretétől és szervezetük bonyolultságától függően. Az olyan hadseregek esetében, amelyek "a hadszíntérből élnek", úgy, hogy ellátásukat rablással vagy rekvirálással biztosítják, az összeköttetési vonalak jelentősége elhanyagolható. Még a katonai fejlődés magasabb fokán is elmondható, hogy minél kisebb egy katonai erő, annál kevésbé függ az utánpótlási vonalaitól. Minél nagyobb egy hadsereg, és minél bonyolultabb a szervezete, annál gyorsabb és komolyabb hatása van az összeköttetési vonalai elleni fenyegetésnek.

Amikor a hadseregek kevésbé vannak függő helyzetben, a stratégia ezzel arányban hátrányos helyzetbe szorul, és nagyobb szerepet kap a csata taktikai kimenetele. De a tehetséges stratégiák még ebben a hátrányos helyzetben is gyakran képesek voltak rá, hogy az ellenség visszavonulási útjának, hadrendi egyensúlyának vagy helyi utánpótlási lehetőségeinek veszélyeztetésével már a csata előtt döntő előnyre tegyenek szert.

Ahhoz, hogy az ilyen fenyegetés hatékony legyen, az ellenséges hadsereghez térben és időben közelebb kell alkalmazni, mint az összeköttetési útvonalak elleni fenyegetést; így aztán a régi idők hadviselésében gyakran nehéz különbséget tenni a stratégiai és a taktikai manőver között.

A pszichológia szférájában a megingatás nem más, mint az a benyomás, amit a felsorolt fizikai hatások a parancsnok elméjében keltenek. Fokozza a hatást, ha a hátrányos helyzet felismerése hirtelen következik be, és ha a parancsnok úgy érzi, hogy képtelen kivédeni az ellenség tevékenységét. A lélektani megingatás alapjában véve a csapdába esettség érzetéből fakad.

Ez az oka, miért ingatja meg oly gyakran pszichikailag az ellenséget a hátába indított fizikai művelet. Egy hadsereg, akárcsak egy ember, képtelen kellőképp védekezni, ha a csapás hátulról éri - meg kell fordulnia, hogy kezét az új irányban tudja használni. A "megfordulás" a hadsereget időlegesen éppúgy kibillentí egyensúlyából, mint az egyént, de persze az előbbi esetében az instabil periódus óhatatlanul sokkal hosszabb. Egyszóval: az emberi agy roppant érzékeny minden hátulról fenyegető veszedelemre.

Viszont az ellenféllel szemben végrehajtott közvetlen művelet materiális és lélektani értelemben egyaránt megszilárdítja egyensúlyát, és ezzel növeli ellenálló képességét. A hadsereg ugyanis ilyenkor hátrább húzódik tartalékai, utánpótlása és erősítése irányába, így aztán a vékony eredeti fronthoz hátulról egyre újabb rétegek tapadnak. Az ilyen tevékenység ahelyett, hogy bénítana, túl-erősíti a támadót.

Ha tehát egy haderő az ellenség frontját átkarolva hátába támad, azzal nemcsak menet közben, hanem következményeiben is elkerüli az ellenállást, vagyis a szó legmélyebb értelmében a legkisebb ellenállás irányát választja. A pszichológia szférájában ennek a legkevésbé várt irány a megfelelője. Ez a kettő ugyanannak az éremnek a két oldala, és felismerésük a stratégiáról alkotott felfogásunk kiszélesítését eredményezi. Ha ugyanis azt választjuk, ami nyilvánvalóan a legkisebb ellenállás iránya, ez a nyilvánvalóság fel fog tűnni az ellenfélnek is, és ettől kezdve megszűnik a legkisebb ellenállás iránya lenni.

A fizikai aspektus vizsgálata közben sohasem szabad szem elől tévesztenünk a lélektani aspektust sem, és csak ha e kettőt kombináljuk, akkor beszélhetünk valódi közvetett stratégiai megközelítésről, amely az ellenség egyensúlyának kibillentésére épít.

A közvetett menet az ellenség felé és hadrendje hátába önmagában nem jelent közvetett megközelítést. A stratégia művészete nem ilyen egyszerű. Előfordulhat, hogy egy ilyen megközelítés kezdetben közvetett az ellenség frontjához képest, de azzal, hogy közvetlenül halad az ellenség háta felé, lehetővé teszi az ellenség számára, hogy megváltoztassa hadrendjét, és így a megközelítés hamarosan az új arcvonal közvetlen megközelítésévé válik.

Mivel mindig fennáll a veszély, hogy az ellenség frontot vált, a megingatás műveletét általában meg kell előznie egy olyan műveletnek, amelyet "eltérítésnek" nevezhetünk. Az eltérítésnek az a célja, hogy megfossza az ellenséget mozgása szabadságától, és mind a fizikai, mind pedig a pszichológiai szférában érvényesülnie kell. A fizikai szférában ez a csapatok szétszórását vagy meddő célok felé való terelését jelenti, aminek következtében túlságosan széles körzetben fognak szétbontakozni, és túlságosan le lesznek kötve egy bizonyos helyen, semhogy képesek legyenek hatékonyan beavatkozni egy másik irányban végrehajtható, döntőnek szánt műveletbe. Pszichológiai téren pedig az ellenséges hadvezetőség félrevezetését és félelmeinek kihasználását jelenti. "Stonewall" Jackson

találón fejezte ezt ki stratégiai mottójában: "Csapd be, vezesd félre, és lepd meg!" A becsapás és a félrevezetés jelenti az eltérítést, a meglepetés pedig nélkülözhetetlen a „meginatáshoz”. A csapatok eltérítéséhez a parancsnok gondolkodásának eltérítésén át vezet az út. Ha a parancsnok elveszti szabadságát a koncepció kialakításában, elveszíti cselekvési szabadságát is.

A közvetett megközelítés szempontjából különösen fontos annak megértése, hogyan hatja át és hogyan uralja a pszichológiai szféra a fizikai szférát.

Mélységesen hibás és felszínes dolog ugyanis, ha a stratégiai elemzést és elméletalkotást matematikai fogalmakkal akarjuk megvalósítani. A stratégia kvantitatív kezelése, vagyis az a feltételezés, hogy a kimenetel pusztán az erőnek egy adott területen való túlerejű koncentrációjától függ, éppoly hibás, mint a geometriai megközelítés, vagyis ha pusztán vonalakban és szögekben gondolkodunk.

Még távolabb áll az igazságtól- és a gyakorlatban általában zsákutcába visz - az a főként a tankönyvekre jellemző felfogás, amely a háborúkat úgy kezeli, mintha a lényeg a túlerejű haderő egyszerű koncentrálásában rejlene. Foch az erővel való takarékos gazdálkodásról alkotott, sokat dicsért meghatározásában ezt így fogalmazta meg: "Az erővel való takarékos gazdálkodás annak a művészete, abban rejlik, hogy képesek vagyunk valamennyi forrást egy adott pillanatban egy meghatározott pontra összpontosítani; képesek vagyunk ott valamennyi csapatnak hasznát venni, és ahhoz, hogy ezt megtegyük, képesek vagyunk fenntartani a csapatok között az állandó kommunikációt, ahelyett hogy szétosztanánk őket, és minden egyes csapatrésznek egyetlen fix, megváltoztathatatlan funkciót adnánk; a dolog másik fele, hogy ha már elértünk bizonyos sikert, képesek legyünk csapatainkat ismét úgy elrendezni, hogy ismét egyetlen új célpont ellen kezdjenek összetartó irányú tevékenységbe."

Még pontosabb és még világosabb, ha azt mondjuk: a hadsereg hadrendjét mindig úgy kell kialakítani, hogy részei képesek legyenek segítséget nyújtani egymásnak, és olyan kombinációkat kialakítani, hogy a maximális *lehetséges* erőkoncentrációt hozzák létre egy helyen, miközben másutt a minimális *szükséges* erőt alkalmazzák a koncentráció sikerének előkészítéséhez.

Az összes erő koncentrálása olyan teljesíthetetlen eszmény, amely még költői túlzásként is veszélyes. Ráadásul a gyakorlatban a "minimálisan szükséges" erő az egésznek jóval nagyobb hányadát alkothatja, mint a "lehetséges maximum". Mi több, még az is kimondható, hogy minél nagyobb az az erő, amelyet az ellenség *eltérítéséhez* használunk, annál nagyobb az esélye annak, hogy az utána következő koncentráció sikerrel jár. Ha nem így van, előfordulhat, hogy a csapás olyan célpontra sújt le, amely túl szilárd ahhoz, semhogy képesek lennénk szétzúzni.

Az egy döntő ponton alkalmazott túlerő önmagában nem elegendő, csak akkor, ha az ellenség nem képes *idejében* megerősíteni azt. Ritkán elég a sikerhez, ha az ellenség csak számbeliileg gyengébb, de morálisan nem gyengült meg eléggé. Napóleon éppen akkor szenvedte el legsúlyosabb kudarcait, amikor ezt nem vette tekintetbe és a fegyverek késleltető erejének növekedésével az eltérítés fontossága azóta csak nőtt.

A STRATÉGIA ALAPJA

(505.o)

Van egy mélyebb igazság, amelyet sem Foch, sem Clausewitz más tanítványa nem volt képes teljes mélységében megérteni, ez pedig az, hogy a háborúban **minden probléma és minden alapelv duális**. Mindennek két oldala van, mint az éremnek. **Ezért mindig, mindenhol jól kiszámított kompromisszumokra van szükség**. Ez kikerülhetetlen következménye annak a ténynek, hogy a háború két fél konfliktusa, amiből az következik, hogy miközben ütünk, védekeznünk is kell. Következésképpen, ha azt akarjuk, hogy csapásunk eredményes legyen, akkor meg kell akadályozni az ellenség védekezését. Hatékony koncentrációt csak akkor lehet létrehozni, ha az ellenséges erők széttagoltan helyezkednek el, ennek érdekében viszont a saját erőket általában szintén széles területen kell széttagolni. Így aztán bármilyen paradox is, az igazi koncentráció csakis széttagoltságból születhet.

Abból, hogy a harc két fél tevékenysége, az is következik, hogy egy cél eléréséhez *alternatív célpontokra van szükség*. Ez szöges ellentétben áll azzal a szűk látókörű XIX. századi doktrínával, amelyet Foch és társai követtek. Ennek az elméleti különbségtételnek gyakorlati jelentősége van. Ha ugyanis az ellenség bizonyosan tudja, hogy melyik pontot vettük célba, jó eséllyel gondoskodhat a védelméről, és ezzel kicsorbítja a fegyverünk életét. Ha ellenben olyan irányt választunk, amelyből alternatív célpontokat fenyegetünk, eltérítjük az ellenség gondolatait és erőit. Ez az eltérítés leggazdaságosabb módszere, mert lehetővé teszi, hogy a rendelkezésre álló erők legnagyobb részét

a valódi tevékenységi irányban tartjuk, és így összhangba hozzuk a legnagyobb lehetséges erőkoncentrációs elvét az ellenséges erők szétforgácsolásának szükségességével.

Az alternatíva hiánya szemben áll magának a háborúnak a természetével. Figyelmen kívül hagyja azt, amit a XVII. században Bourcet nagyon helyesen megvilágított: "A hadjárat minden tervének több ága kell hogy legyen, és olyan jól át kell gondolni mindet, hogy egyik vagy másik ág előbb-utóbb bizonyosan sikerre vezessen." Ez volt az az irányjelző, amelyet szellemi utóda, a fiatal Bonaparte Napóleon követett, aki - mint mondta - „*faire son theme en deux facons*. Hetven esztendővel később Sherman a saját tapasztalata alapján újra megtanulta ezt a leckét, ezért fogalmazta meg híres mondását, mely szerint az ellenséget "egy dilemma két szarva elé" kell állítani. Valahányszor olyan problémával kerülünk szembe, amelyben velünk szemben ellenérdekelt erő hat, amelyet nem irányíthatunk, mindig alternatív irányokat kell keresnünk, és fel is kell készülnünk azok követésére.

A háborúban és az életben egyaránt a rugalmasság biztosítja a túlélést - végtére is a háború nem más, mint a környezettel vívott emberi küzdelem egy koncentrált formája.

A gyakorlatban minden tervnek számba kell vennie az ellenség erejét és megzavarásának lehetőségeit; az akadály leküzdésének legígéretesebb módja, ha olyan tervünk van, amely könnyen hozzáférhető a körülményekhez; a rugalmasság és a kezdeményezés együttesen úgy biztosítható legjobban, ha alternatív célpontokat kínáló irányt választunk. Ilyenkor ugyanis az ellenfél egy dilemma két szarva elé kerül, s ez biztosítja legalább az egyik - a kevésbé őrzött - célpont megszerzését, ami aztán lehetővé teszi, hogy a másikat is megnyerjük.

A taktika szintjén, ahol az ellenség elhelyezkedése valószínűleg a terep sajátosságain alapul, nehezebb ilyen dilemmát okozó célpontokat kiválasztani, mint a stratégiában, ahol az ellenségnek nyilván több olyan ipari és vasúti központja van, amelyeket meg akar őrizni. Hasonló előnyre teszünk szert, ha erőfeszítésünk irányát hozzáférhetővé tesszük a tapasztalt ellenálláshoz, és kihasználjuk az ellenség felfedett gyengeségeit.

A tervnek - akár csak a fának - ahhoz, hogy gyümölcsöt hozzon, ágakkal kell rendelkeznie. Az a terv, amelyiknek csak egy célja van, olyan, mint a csupasz pózna.

Az ÖSSZEKÖTTETÉS ELVÁGÁSA

Valahányszor csapást tervezünk az ellenség összeköttetési vonalai ellen, akár úgy, hogy manőverrel megkerüljük a szárnyát, akár úgy, hogy gyors áttörést hajtunk végre arcvonala egy repedésén, óhatatlanul felvetődik a kérdés, vajon tevékenységünket az ellenséges haderő közvetlen hátába vagy távolabbra irányítsuk.

Amikor a kísérleti gépesített sereget létrehozásának és stratégiai alkalmazása mérlegelésének időszakában vizsgáltam a kérdést, útmutatásként a hajdani lovassági rajtaütések elemzését választottam, különösen az újabb kori háborúkban, amióta a rendelkezésünkre áll a vasút. Bár az ilyen lovassági rajtaütések korlátozottabb lehetőségekkel rendelkeztek, mint amekkorát a gépesített csapatok mély stratégiai áttörésének tulajdonítottam, a különbség nemhogy csökkentette, inkább hangsúlyozta a belőle kiolvasható tanulságot. A szükséges korrekciók figyelembevételével az alábbi következtetések vonhatók le:

Általában az összeköttetési vonal átvágásának hatása *annál gyorsabb*, minél közelebb történik a sereghez, és *annál nagyobb*, minél közelebb van a bázishoz. A hatás mindkét esetben jóval nagyobb és jóval gyorsabban érezhető, ha mozgásban lévő vagy hadműveletet végrehajtó haderő ellen alkalmazzuk, mint ha álló helyzetben lévő haderőt ér.

A mozgékony csapás irányának megválasztása függ az ellenséges csapatok stratégiai pozíciójától és ellátási feltételeitől, vagyis az utánpótlási vonalak számától, az alternatív utánpótlási vonalak kiépítésének lehetőségétől, a front közelében, előretolt raktárakban felhalmozott készletek feltételezhető mennyiségétől. E tényezők elsődleges mérlegelése után újra mérlegelni kell őket a különböző lehetséges célpontok megközelíthetőségének (távolság, természetes akadályok, valószínű ellenállás) figyelembevételével. Általában minél nagyobb távolságot kell megtenni, annál nagyobb a természetes akadályok hatása, viszont annál kisebb az ellenállás együtthatója.

Így, ha csak a természetes akadályok nem túl súlyosak, vagy ha az ellenség nem szokatlanul független a bázisáról kapható készleteitől, a legtöbb sikert és a legnagyobb hatást akkor remélhetjük, ha összeköttetési útját a lehető leghátrább vágjuk el.

Megfontolandó továbbá, hogy ha közvetlenül az ellenség hátába mérjük a csapást, az a katonák lelkiületére gyakorol erősebb hatást, ha viszont a csapást messze a mélységbe mérjük, az az ellenséges parancsnok lelkiületére lesz erősebb hatással.

Az egykori lovassági rajtaütések hatását gyakran csökkentette, hogy nem elég alaposan végezték a feladattal járó romboló tevékenységet. Ennek következtében az összeköttetési vonalak elleni mozgékony rajtaütések várható értéke feleslegesen csökkent. Érdemes megfontolni, hogy az utánpótlás áramlását nemcsak az utak rombolásával lehet megszakítani, hanem a vasúti szerelvények vagy teherautó-konvojok elfogásával vagy az ezzel való fenyegetéssel is. Az utánpótlás megszakításának ezt a formáját különösen a gépesített csapatok rugalmasságának és terepjáró képességének fejlődése teszi mind fontosabbá.

Ezeket a következtetéseket megerősítik a második világháború tapasztalatai is, mindenekelőtt az a katasztrofális fizikai és pszichológiai bénító hatás, amit Guderian páncélos csapatai váltottak ki, amikor messze a német hadseregek előtt száguldván hátul, a Somme vonalán túl, Amiens-nél és Abbeville-nél sorra elvágta a szövetséges hadseregek összeköttetési vonalait.

Az ELŐRENYOMULÁS MÓDSZERE

A XVIII. század végéig a fizikailag koncentrált előrenyomulás volt a szabály, mind a stratégiában (a csataterhez), mind a taktikában (a csatateren). Ezután Napóleon Bourcet eszméit és az új hadosztályrendszert kihasználva bevezette a *megosztott* stratégiai előrenyomulást, amikor a hadsereg független részlegekben vonul előre. A taktikai előrenyomulás azonban általában még mindig koncentrált maradt.

A XIX. század vége felé, a tűzfegyverek fejlődése nyomán a taktikai előrenyomulás széttagolttá vált, ami lehetővé tette a tűz hatásának csökkentését. A stratégiai előrenyomulás azonban ismét koncentrált lett, ami részben a vasutak és az egyre nagyobb tömegek alkalmazásának, részben a napóleoni módszer félreértésének következménye volt.

A megosztott stratégiai előrenyomulás felélesztését a stratégia művészetének és hatásának fejlődése tette szükségessé. Sőt az új feltételek - a légiereő, a motorizáltság a fejlődés további irányaként a széttagolt stratégiai előrenyomulás felé mutatnak. A légitámadások veszélye, az eltérítés mint cél, valamint a gépesített mozgékony előnyök minél teljesebb kihasználása azt igényli, hogy az előrenyomuló csapatok a kombinált akció által megengedett leghatékosabb térben helyezkedjenek el, mégpedig annyira széttagoltan, amennyire a kohézió fenntartása megengedi. Ez különösen fontos az atomfegyverek megjelenése óta. A rádió kellő időben érkezett segítség, mert képes a széttagoltságot összhangba hozni az irányíthatóság követelményével.

A koncentrált erővel mért koncentrált csapás egyszerű gondolata helyett, a körülményeknek megfelelően, a következő variációk között választhatunk:

- (i) Széttagolt előrenyomulás, egyetlen koncentrált célkitűzéssel, vagyis egyetlen célpont ellen.
- (ii) Széttagolt előrenyomulás, koncentrált célkitűzés-sorozattal, vagyis egymást követő célpontok ellen.

(Ezek mindegyike előzetes műveleteket igényel, az ellenség figyelmének és erőinek az eltérítése érdekében, ha csak az alternatív célpontok választásának lehetősége lehetővé nem teszi, hogy számítsunk az ellenség tanácstalanságából eleve adódó eltérítettségre.)

- (iii) Széttagolt előrenyomulás megosztott célkitűzéssel, vagyis egyidejűleg több célpont ellen. (A hadviselés új feltételei között több pont ellen elért részleges siker vagy akár ennek pusztán fenyegetése nagyobb *kumulatív* hatással bírhat, mint az egyetlen ponton elért teljes siker.)

A hadseregek hatékonysága az olyan módszerek kifejlesztésén múlik, amelyek célja nem egyes vonalak megragadása, hanem az egyes területekre való beszivárgás, az ezek feletti uralom; nem az ellenség erőinek elméletileg lehetséges teljes szétzúzása, hanem tevékenységének gyakorlatilag elérhető megbénítása.

Az erők képlékenysége sikerre vezethet ott, ahol az erők koncentrációja csupán veszedelmes merevséget okoz.

itt tartunk a kiemelésben

XX. FEJEZET

(512.o)

A stratégia és a taktika sűrített lényege

Ebben a rövid fejezetben a háborúk története alapján megpróbálunk összefoglalni néhány tapasztalati igazságot, amelyek oly általánosnak és oly alapvetőnek tűnnek, hogy axiómáknak tekinthetjük őket.

Ezek gyakorlati iránymutatók, nem absztrakt elvek. Napóleon felismerte, hogy maximái közül csak a gyakorlati tanácsok bizonyulnak hasznosnak. A modern tendencia mégis az, hogy olyan elveket keresünk, amelyek egy-egy szóval megnevezhetők ugyan, de aztán szavak ezrei kellene, hogy megmagyarázzuk őket. Ám ezek az "elvek" még így is túl elvontak, olyannyira, hogy más-más embernek mást és mást jelentenek, értékük pedig azon múlik, mi az illető saját felfogása a háborúról. Minél tovább keresi az ember ezeket a mindenható absztrakciókat, annál inkább délibábbá válnak, elvontak és haszontalanok - hacsak nem szellemi tornagyakorlatként fogjuk fel a dolgot.

Ha a háború alapelveit - nem egyetlen elvét - egyetlen szóba akarjuk összesűríteni, ez a szó a koncentráció. Ezt azonban az igazság kedvéért pontosítanunk kell. Az elv tehát: "az erő koncentrációja a gyengeséggel szemben". Ahhoz pedig, hogy ez az elv használható legyen, meg kell magyarázni, hogy az erő koncentrációja a gyengeséggel szemben az ellenfél erőinek széttagoltságától függ, amit viszont a saját erő olyan szétosztása vált ki, mely a szétforgácsoltág látszatát - és részint hatását - kelti. A sorrend: a saját erő szétosztása, az ellenfél szétforgácsolódása, a saját erő koncentrációja - ezen belül mindegyik elem következmény. Az igazi koncentráció a kiszámított széttagolás gyümölcse.

Ez olyan alapelv, amelynek megértése révén megelőzhető egy alapvető - és rendkívül gyakori - hiba, az ugyanis, amikor lehetőséget és időt adunk az ellenfélnek, hogy koncentrálja erőit a saját koncentrációnk ellen. Az alapelv megfogalmazása azonban nem sok segítséget ad a gyakorlati megvalósításhoz.

A fent említett axiómák (melyeket itt maximákban foglalunk össze) nem sűríthetők egyetlen szóba, de megfogalmazhatók úgy, hogy a gyakorlati alkalmazáshoz szükséges legkevesebb szót használjuk. Összesen nyolc maximát fogalmaztunk meg eddig, ebből hat pozitív, kettő pedig negatív tartalmú. Ha másképp nem jelezzük, ezek mindegyike egyaránt alkalmazható a taktikában és a stratégiában.

POZITÍV

1. *Igazítsd céljaidat az eszközeidhez!* Acél kitűzésében főképp tisztánlátásra és hideg számításra van szükség. Nagy ostobaság, ha "nagyobbat harapunk, mint ami a torkunkon lefér", és a katonai bölcsesség ott kezdődik, hogy legyen érzékünk felmérni, mi a lehetséges. Tanuljunk meg tehát szembenézni a tényekkel, miközben megőrizzük a hitünket: bőségesen lesz még szükség a hitre - a hitre, hogy képesek vagyunk elérni azt is, ami látszólag lehetetlen -, amikor majd megkezdődik az akció. Az önbizalom olyan, mint az akkumulátorban az áram: ne fecséreljük el hiábavaló erőfeszítésre, és ne felejtsük el, hogy állandó magabiztosságunknak semmi haszna, ha az akkumulátor cellái - az emberek, akiktől függünk - kimerülnek.

2. *Tartsuk mindig eszünkben a célt!* - miközben tervünket a körülményekhez igazítjuk. Ismerjük fel, hogy egy cél elérése ének több útja is lehet, de jegyezzük meg, hogy minden célpontnak a főcél felé kell vezetnie. A lehetséges célpontok mérlegelése közben pedig vessük össze elérésük valószínűségét azzal, mennyiben segíti elérésük a főcél elérését. Rossz, ha letérünk egy mellékösvényre, de zsákutcába kerülni még rosszabb.

3. *Válasszuk ki a legkevésbé várható vonalat (vagy irányt)!* Próbáljuk beleképzelni magunkat az ellenség helyzetébe, és gondoljuk végig, melyik irányból számít legkevésbé a támadásra.

4. *Használjuk ki a legkisebb ellenállás irányát!* - mindaddig, amíg olyan célpontokhoz vezet, amelyek elősegítik a főcél elérését. (A taktikában ez a maxima a tartalékok alkalmazására, a stratégiában a taktikai siker kihasználására érvényes.)

5. *Válasszunk olyan hadműveleti irányt, amely alternatív célpontokat kínál!* Így ellenfelünket egy dilemma két szarva elé állítjuk, ami javítja az esélyét annak, hogy legalább az egyiket - a kevésbé őriztet - bevesszük, és esetleg lehetővé teszi, hogy egymás után mindkettőt bevegyük.

Az alternatív célpontok megnövelik legalább egy célpont leküzdésének esélyét; ha viszont eleve egyetlen célpontot választunk, szinte bizonyos, hogy azt sem tudjuk elérni, ha csak az ellenség nem reménytelenül gyenge, hiszen így az ellenségnek nem lesznek kételyei céljainkat illetően. A legáltalánosabb hiba, ha összetévesztjük az egyetlen tevékenységi irányt - ami általában bölcs dolog - az egyetlen célponttal, ami viszont általában dőreség. (Ez a maxima főképp a stratégiára érvényes, de

ahol csak lehet, érdemes alkalmazni a taktikában is, és voltaképpen ez képezi a beszivárgásos taktika alapját.)

6. *Gondoskodjunk róla, hogy mind a tervünk, mind a hadrendünk rugalmas legyen, hozzá lehessen igazítani a körülményekhez!* A tervnek előre kell látnia a fejleményeket, és javaslatot kell tartalmaznia a következő lépésre, mind a siker, mind a kudarc, mind a részleges siker esetére - ez utóbbi egyébként a leggyakoribb fejlemény a háborúban. Hadrendünk (vagy harcrendünk) biztosítsa a helyzet kihasználását vagy az alkalmazkodást a legrövidebb időn belül.

NEGATÍV

7. *Ne vessük bele minden erőnket a csapásba, amíg az ellenfél felkészülten vár!* - és kedvező pozícióban van, hogy visszaverje vagy elkerülje a csapásunkat. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy - a jóval gyengébb ellenség esetét kivéve - a csapás nem lehet hatékony, amíg meg nem bénítjuk az ellenség ellenállását vagy lehetetlenné nem tesszük menekülését. Éppen ezért a parancsnok nem indíthat valódi támadást az állásaiban tartózkodó ellenség ellen, amíg nem gondoskodik megbénításáról. Ez pedig az ellenség dezorganizálásával vagy ennek morális megfelelőjével, a demoralizálásával érhető el.

8. *Ne újítsuk fel a támadást ugyanabban az irányban (vagy ugyanabban a formában), ha egyszer kudarcot vallottunk!* A csapás erejének növelése önmagában nem elegendő, mert igen valószínű, hogy a szünet alatt az ellenfél is megerősíti magát. Még valószínűbb, hogy támadásunk sikeres visszaverése morálisan meg is erősíti őt.

Az alapigazság, amely ezeknek a maximáknak a mélyén meghúzódik, az, hogy a siker eléréséért két fő problémát kell megoldani: az egyik a *megingatás*, a másik a *kiaknázás*. Az egyik megelőzi, a másik követi magát a csapást, ami önmagában viszonylag egyszerű aktus. Nem sújthatunk le hatásosan az ellenségre, ha előbb nem teremtjük meg a lehetőséget; nem lesz döntő a hatás, ha nem használjuk ki a második lehetőséget, mielőtt az ellenség magához tér.

E két probléma fontosságát soha nem ismerték fel kellőképpen - ez a tény egymagában bőven elegendő, hogy megmagyarázza a hadviselésre jellemző általános eldöntetlenséget. A hadseregek kiképzése elsősorban azt szolgálja, hogy kellő készséget alakítson ki a *támadás* végrehajtásának minden részletében. A harcászati eljárásokra való összpontosítás elfödheti a lélektani elemet. Inkább az erő kultuszát táplálja, mint a meglepetését. Olyan parancsnokokat nevel, akik olyannyira igyekeznek nem elkövetni a saját hibáikat, "a nagykönyv szerint", hogy elfelejtik rákényszeríteni az ellenséget az ő hibáinak elkövetésére. A következmény az, hogy terveik nem hoznak eredményt. A háborúban ugyanis leggyakrabban a hibák kikényszerítésével lehet átbillenteni a mérleg nyelvét.

Itt-ott előfordult, hogy egy-egy parancsnok megpróbálta elkerülni azt, ami nyilvánvalónak látszott, és a váratlanban megtalálta a döntés kulcsát - hacsak a szerencse el nem pártolt tőle. Mert a szerencsét a háborúban soha nem lehet számításon kívül hagyni, mivel a háború az élet része. Éppen ezért a váratlanság sem garantálhatja biztosan a sikert, de garantálhatja a legjobb esélyt a sikerhez.

XXI. FEJEZET

(517.o.)

Nemzeti célkitűzés és katonai cél

A háború "célját" taglalva világos különbséget kell tenni a politikai és a katonai cél között. A kettő különbözik, de nem választható el egymástól. A nemzetek ugyanis nem önmagáért a háborúért háborúznak, hanem politikájuk érvényesítéséért. A katonai célkitűzés csupán eszköz a politika végcél megvalósításához. Ezért minden katonai célkitűzést alá kell vetni a politikai célkitűzésnek, azzal az alapvető feltétellel, hogy a politika nem követelhet olyat, ami katonailag - vagyis gyakorlatilag - lehetetlen.

Ezért a probléma minden vizsgálatának a politika kérdésével kell kezdődnie és végződnie.

A "cél" terminus, bármennyire közkeletű, nem elég jó. Van ugyanis egy fizikai és egy földrajzi értelme - és ez olykor megzavarja a gondolkodást. Helyesebb lenne a *célkitűzés* szót használni, amikor a politikáról van szó, és *katonai feladatról* beszélni, amikor arról, mit kell tenniük a fegyveres erőknél a politika szolgálatában.

A háború célkitűzése egy kedvezőbb békeállapot - még ha csak a saját nézőpontunkból kedvezőbb is. Éppen ezért a háborút úgy kell irányítani, hogy közben állandóan tekintetbe vesszük, milyen békét kívánunk elérni. Ez egyaránt érvényes az agresszor nemzetekre, amelyek határaik tágítását akarják

elérni, és a békés nemzetekre, amelyek csak önvédelemből harcolnak - bár felfogásuk, hogy ki mit ért jobb békeállapoton, rendkívül különböző.

A történelem azt mutatja, hogy a katonai győzelem elérése önmagában nem azonos a politikai célkitűzés elérésével. Minthogy azonban a háború elméletei többnyire katonák foglalkoztak, nagyon természetes volt az a tendencia, hogy szem elől tévesszék a fő nemzeti célkitűzést, és azonosítsák a katonai feladattal. Ennek következtében valahányszor kitört egy háború, a politikát gyakran a katonai feladat irányította, ezt pedig öncélnak és nem a végcélhoz vezető eszköznek tekintették.

A káros hatások azonban túlmennek ezen. Ha ugyanis szem elől tévesztjük a valódi összefüggést a célkitűzés és a katonai feladat - a politika és a stratégia - között, akkor a katonai feladat eltorzul és túlságosan leegyszerűsödik.

Ennek a lényegénél fogva összetett problémának a valódi megértéséhez ugyanis ismerni kell az elmúlt két évszázad katonai gondolkodásának hátterét, és látni kell, hogyan alakultak ki az egyes koncepciók.

Több, mint egy évszázadon át a katonai doktrína legfőbb kánonja az volt, hogy a háború igazi célja "az ellenség főerőinek megsemmisítése a csatatéren". Ez volt az általánosan elfogadott alapelv, amelyet minden katonai szakkönyv megfogalmazott, és amelyet minden tisztiiskolán tanítottak. Ha egy államférfi megpróbálta megkérdőjelezni, hogy vajon ez az elv minden körülmények között megfelel-e a nemzeti céloknak, azt a szentírás meggyalázójának tekintették - amint ez a hivatalos feljegyzésekből és a hadviselő nemzetek katonai vezetőinek memoárjaiból kiolvasható, különösen az első világháború alatt és után.

A XIX. század előtt egy ilyen abszolút szabály bizonyára meghökkentette volna a nagy hadvezéreket és a háború teoretikusait. Ők ugyanis tisztában voltak azzal, hogy a gyakorlat szempontjából mennyire fontos és mennyire bölcs dolog, ha a célokat összhangba hozzuk az erő és a politika korlátaival.

CLAUSEWITZ HATÁSA

A szabály túlnyomórészt Clausewitznek és könyveinek a szerző halála után a porosz katonák, különösen Moltke gondolkodásmódjára gyakorolt hatása nyomán vált ilyen dogmatikusan merevvé. További terjedését előmozdította e katonák 1866-ban és 1870-ben aratott győzelmeinek hatása a világ többi hadseregére, amelyek a porosz rendszer sok elemét lemásolták. Éppen ezért rendkívül fontos megvizsgálunk Clausewitz teóriáit.

Mint oly gyakran történik, a tanítványok olyan szélsőségekig fejlesztették ki Clausewitz tanításait, amire mesterük soha nem is gondolt.

A félremagyarázás a próféták és gondolkodók közös végzete minden szférában. A tiszteletudó, de értetlen tanítványok több kárt okoznak az eredeti koncepciónak, mint a legerőteljesebb és legrövidlátóbb ellenfelek. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy Clausewitz a szokásosnál jobban tehet tanai félremagyarázásáról. Közvetve Kant tanítványa volt ugyanis, és elsajátította a filozófiai kifejezési módot, anélkül hogy az igazi filozófiai gondolkodást elsajátította volna. Háborúelméletének kifejtése túlságosan elvont és körülményes volt az átlagos katonák konkrét gondolkodása számára, így nem tudták követni eszmefuttatásait, amelyek menet közben gyakran épp ellenkező irányba kanyarodtak, mint amerre indultak. Csodálói, akik belebonyolódtak ködös fejtegetéseibe, belekapaszkodtak a szövegek vezérmondataiba, és csak a felületet fogták fel, anélkül hogy megértették volna mélyebb mondanivalóját.

Clausewitz legfőképpen a pszichológiai tényezők hangsúlyozásával járult hozzá a háború elméletének fejlődéséhez. Felemelte szavát az akkoriban divatos geometrikus stratégiai iskola ellen, és rámutatott, hogy az emberi lélek mérhetetlenül fontosabb a hadműveleti irányoknál és szögeknél. Mély hozzáértéssel feltárta a veszély és a fáradtság hatását, a bátorság és az elszántság szerepét.

A történelem menetére legnagyobb hatással mégis a hibái voltak.

Clausewitz túlságosan kontinentális szemléletű ember volt, semhogy megérthette volna a tengeri uralom jelentőségét. Ezenkívül rövidlátó volt. A gépkorszak küszöbén kijelentette: meg van győződve, hogy "a számbeli fölény napról napra döntőbb jelentőségű lesz". Az ilyen kinyilatkoztatás megerősítette a katonák ösztönös konzervativizmusát, akik ellenállást tanúsítottak a fölény olyan új formáival szemben, amelyeket a gépek feltalálói szinte naponta kínáltak. Erőteljesen ösztönözte, továbbá, a hadkötelezettség univerzális elterjedését és állandósítását, ami a legnagyobb létszám elérésének legegyszerűbb módja. Ez a módszer nem törődött a pszichológiai alkalmassággal, ez pedig azzal járt, hogy a hadseregek hajlamosabbak lettek a pánikra és a váratlan összeomlásra. A

korábbi módszer, bár rendszertelen volt, legalább viszonylagos sikerrel megoldotta, hogy a seregek jó "harcoló állatokból" álljanak.

Clausewitz semmi meghökkentően új vagy progresszív gondolattal nem járult hozzá a taktika és a stratégia fejlődéséhez. Inkább *kodifikáló* gondolkodó volt, mint *kreatív* vagy *dinamikus*. Nem hozott semmi olyasféle újdonságot a hadviselésben, mint amelyet a "hadosztályrendszer" hozott a XVIII. században vagy a páncélos mozgékony elmélete a XX.-ban.

Amikor azon fáradozott, hogy szabályokba öntse a napóleoni háborúk tapasztalatait, a hangsúlyt bizonyos retrográd sajátosságokra helyezte, amit úgy nevezhetnénk: "*fordított forradalom*" - visszatérés a *törzsi* hadviseléshez.

CLAUSEWITZ ELMÉLETE A KATONAI FELADATRÓL

(521.o)

Clausewitzet a katonai feladat megfogalmazásakor a tiszta logika iránti szenvedélye vezérelte:

"Minden háborús akció célja az ellenség lefegyverzése, és el kell ismernünk, hogy ez, *elméletileg legalább*, pótolhatatlan. Ha az ellenfél ellenáll akaratumknak, olyan helyzetbe kell kényszerítenünk, amely terhesebb számára, mint az az áldozat, amit követelünk; de e helyzet hátrányainak természetesen nem átmeneti természetűeknek kell lenniük, legalábbis látszólag, különben az ellenség ahelyett, hogy engedne, ki fog tartani; abban a reményben, hogy a dolgok jobbra fordulnak. Éppen ezért a helyzete a háború folytatásával csak romolhat.

A legrosszabb helyzet, amibe egy háborús fél kerülhet, a teljes lefegyverzés. Éppen ezért, ha az ellenség annyira meggyengül, hogy kénytelen megadni magát, akkor vagy le kell fegyverezni, vagy olyan helyzetbe kell hozni, ami lefegyverzéssel fenyeget. Ebből az következik, hogy a hadviselés fő feladata mindig az ellenség teljes lefegyverzése vagy legyőzése kell hogy legyen."

Kant hatása kiérezhető Clausewitz dualista gondolkodásából: hitt az eszmények tökéletes (katonai) világában, ugyanakkor elismerte azt az átmeneti világot, amelyben ezek az eszmények csak tökéletlenül valósulhatnak meg. Meg tudta különböztetni azt, ami katonailag eszményi, attól, amit "a valóságban létező változatnak" nevezett. Ezért így írt:

"Az elvont gondolkodás során az ember nem riadhat vissza a szélsőségektől. .. Minden másképp fest azonban, ha az absztrakciók világából áttérünk a valóságba." "Ez az absztrakt cél, az ellenség lefegyverzése, ritkán érhető el a gyakorlatban, és nem is tekinthető a béke nélkülözhetetlen feltételének."

Clausewitz hajlama a szélsőségek iránt megmutatkozik abban is, ahogy az ütközetet a háború végéhez vezető eszközként tárgyalja. Gondolatmenetét meglepő állítással kezdi: "Egyetlen eszköz van, az pedig a harc." Ezt hosszadalmas érveléssel támasztja alá, hogy kimutassa: a katonai tevékenység minden formájában "az alapot szükségképpen a harc eszméje képezi". Clausewitz, miután körülményesen igazolja, amit a legtöbb ember minden további nélkül első szóra kész lenne elfogadni, hozzáteszi: "A harc célja nem mindig az ellenség erőinek szétverése... a cél gyakran elérhető anélkül is, hogy harcra egyáltalán sor kerülne."

Mi több, Clausewitz elismeri, hogy "saját katonai erőnk vesztesége, *ceteris paribus*, mindig szükségképpen nagyobb, minél inkább törekszünk az ellenség erejének megsemmisítésére. A veszély ebben az, hogy igyekezetünk visszaüt ránk, ezért kudarc esetén következményei az igyekezetünkkel arányosan egyre rosszabbak lesznek."

Clausewitz itt önmaga mondja ki a profetikus ítéletet arról, ami az első és a második világháborúban tanai követésének eredménye lesz. A csatáról szóló tanításából ugyanis nem a gyakorlati, hanem az eszményi aspektus volt az, ami fennmaradt. Clausewitz maga is hozzájárult a torzításhoz azzal, hogy azt állította: "bármilyen más eszköz alkalmazása" csupán a csata veszélyeinek elkerülésére való. Az absztrakt eszmény hajszolásával beleverte a torzítást a tanítványok fejébe.

Százból jó, ha egy olyan olvasója akadt, aki képes volt követni tekervényes logikáját, és nem szédült meg a filozófiai zsonglőrködéstől, de mindenki képes volt felfogni az olyan jól csengő mondatokat, mint:

"Egyetlen eszközünk van a háborúban: a csata."

"A válság véres megoldása, az ellenséges erők megsemmisítésére tett erőfeszítés a háború elsőszülött fia."

"Csak a nagy és általános csaták képesek nagy eredményt hozni."

"Ki hallott már olyan hadvezérről, aki vérontás nélkül hódított?"

Az ilyen mondatok ismételtetésével Clausewitz elkente filozófiája amúgy is homályos körvonalait, és egy induló - afféle porosz *Marseillaise* - refrénjévé változtatta, amely felgyújtja az ember vérért, és megmérgezi az agyát. Ebben a formájában káplárok, nem pedig tábornokok képzésére alkalmas

doktrína lett belőle. Azzal ugyanis, hogy ez a tanítás a csatát az egyedüli "valóban háborúszerű tevékenységnek" nevezte, megfosztotta a stratégiát babérjaitól, és a hadművészetet a tömegmészárlás mechanikájává süllyesztette. Mi több, arra szólította fel a tábornokokat, hogy keressék az ütközetet, az *első alkalommal*, ahelyett hogy arra buzdított volna, teremtsék meg hozzá a *kedvező alkalmat*.

Clausewitz tovább sietette a hadvezéri mesterség utóbb bekövetkező hanyatlását azzal, hogy egy gyakran idézett passzusában kijelentette:

"A filantrópok azt képzelhetik, hogy létezik az ellenség lefegyverzésének és legyőzésének valami ügyes, vérontás nélküli módszere, és hogy ez a hadművészet igazi iránya. Ezt a hibás vélekedést gyökeresen ki kell irtani."

Amikor ezt leírta, nyilván egy pillanatig sem töprengett el azon, hogy amit itt becsmérel, az legnagyobb mesterei szerint - beleértve magát Napóleont is - a hadművészet igazi célja.

Clausewitz e mondását utóbb számtalan tehetségtelen senkiházi fogja idézni, hogy ezzel mentegessék, sőt igazolják az emberéletek tékozlását ész nélkül indított támadásaikban.

A veszélyt tovább fokozta, hogy Clausewitz állandóan a *számbeli fölény* döntő fontosságán rágódott. Amikor mélyebbre ásott, egy passzusában megállapította, hogy a *meglepetés* "minden vállalkozás alapja, ami nélkül nem képzelhető el a túlsúly létrehozása a döntő ponton". Tanítványai azonban, akikbe belesulykolták a sűrűn emlegetett "számbeli fölény" tiszteletét, arra a következtetésre jutottak, hogy az a biztos recept: a győzelem záloga a tömeg.

CLAUSEWITZ ELMÉLETE A CÉLRŐL

Még katasztrofálisabb volt az a hatás, amit az "abszolút" hadviselés eszméi ének elméleti megalapozásával és felmagasztalásával váltott ki, amikor azt hirdette, hogy a sikerhez vezető út az erő korlátozás nélküli alkalmazása. Ezért annak a doktrínának az ellentmondásos következményeként, amely azzal indít, hogy a háború csupán "az állampolitika folytatása más eszközökkel", a politika a stratégia - mégpedig egy rossz stratégia - szolgálya lett.

Az irányzatot tovább erősítette az a kijelentése, amely szerint "A mérséklet elvének a háború filozófiájába való bevezetése teljes abszurditás. A háború ugyanis a legszélső határokig vitt erőszak aktusa."

Ez a kijelentés szolgált a modern totális háború végletes abszurditásának alapjául. A korlátlan erő elve, amely nem veszi számításba az árat, csakis a gyűlölettől elvakult csőcselék elve lehet. Ez az államférfiúi bölcsesség és a politikai végcélú szolgáló intelligens stratégia tagadása.

Ha a háború a politika folytatása, amint ezt Clausewitz másutt kinyilvánította, a háborút szükségképpen úgy kell megvívni, hogy közben a háború utáni előnyöket is figyelembe vesszük. Az az állam, amely erejét a végkimerülésig kihasználja, csődbe juttatja saját politikáját.

Maga Clausewitz azzal a kiegészítéssel fogalmazta meg "a végső erő kifejtés" elvét, hogy "a háború eredeti kiváltó okát képező politikai cél kell hogy a mérvadó legyen mind a katonai erő feladatának, mind az erőfeszítés nagyságának meghatározásában".

Még figyelemreméltóbb egy másik elmélkedő passzusa, amely szerint a logikai véglet követése együtt jár azzal, hogy "az eszköz elveszíti minden kapcsolatát a céllal, és a cél a legtöbb esetben egy rendkívüli erőfeszítés mellett pusztán az erők ellentétes súlyától megsemmisül".

A *háborúról* írott klasszikus könyve tizenkét esztendei intenzív gondolkodás terméke volt. Ha a szerző tovább él, és tovább gondolkodik a háborúról, talán bölcsőbb és tisztább következtetésekre jut. Ahogy egyre előrébb haladt a gondolkodásban, egyre közelebb került egy más, mélyebb felfogáshoz. Sajnos 1831-ben bekövetkezett halála (a kolera vitte el) megszakította a folyamatot.

A háborúról szóló műveit halála után jelentette meg özvegye. Az írásokat egy sor lepecsételt csomagban találták meg, amelyeken ez a sokatmondó és profetikusnak bizonyuló megjegyzés állt: "Ha a halál félbeszakítja munkámat, ami hátramarad utánam, csak formába nem öntött elgondolások halmazának tekinthető, melyre félremagyarázások végeérhetetlen sora vár."

Ha nincs az a végzetes kolerabaktérium, a kár nagy része talán elkerülhető lett volna. Vannak ugyanis figyelemre méltó jelek, amelyek arra utalnak, hogy gondolatai fokozatos fejlődése során eljutott egy olyan pontra, ahol már-már elvetette az "abszolút" háború koncepcióját, hogy a józan észhez közelebb álló elmélettel váltsa fel. Sajnos a halál közbe szőtt.

Az út tehát nyitva maradt a "félremagyarázások végeérhetetlen sora" előtt, melyek jóval meghaladták a szerző minden várakozását, mert a korlátozás nélküli háborúelméletének univerzális elfogadása meglehetősen közel juttatta a civilizációt a teljes pusztuláshoz. Clausewitz tanításainak emésztetlen elfogadása alaposan hozzájárult az első világháború megokolásához és jellegéhez, és logikusan elvezetett a második világháborúhoz.

Az ELMÉLET VÁLTOZÁSAI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

(526.o)

Az első világháború menete és hatásai bőséges okot szolgáltatottak, hogy megkérdőjelezzük Clausewitz elméletének érvényességét, legalábbis abban a formában, ahogy követői értelmezték. A szárazföldön megszámlálhatatlan ütközetet vívtak anélkül, hogy ezek egyszer is meghozták volna a tőlük várt döntő eredményeket. A felelős vezetők azonban nem siettek céljaikat hozzáigazítani a körülményekhez, vagy olyan új eszközöket kidolgozni, amelyek jobban lehetővé teszik a cél elérését. Ahelyett, hogy szembenéztek volna a problémával, az elméletet az öngyilkos végletig hajszolták, erőiket a biztonsági korlátokat messze meghaladó mértékig kimerítve, a csatában kivívott teljes győzelem eszményét hajszolva, ami soha nem teljesült.

Az, hogy az egyik fél végül összeomlott, sokkal inkább az üres gyomrok következménye volt, amit a tengeri uralom gazdasági nyomása váltott ki, mint a vérvesztésé, bár az 1918-as elsietett német offenzívák véráldozata és a győzelemvárás nyilvánvaló kudarcát követő csüggedés siettetett az összeomlást. Ez az összeomlás a győzelem *látszatát* adta a szemben álló országoknak, de a győzelem elérésére fordított erőfeszítésekért akkora árat kellett fizetniük, a morális és fizikai kimerültség olyan fokára jutottak, hogy ők, a látszólagos győztesek képtelenek voltak megszilárdítani pozíciójukat.

Nyilvánvalóvá vált, hogy valami hiba van az elméletben, vagy legalábbis az alkalmazásában - a taktika, a stratégia és a politika szintjén egyaránt. A rettenetes veszteségek, amelyeket a felek az "eszményi" cél hiábavaló kergetése közben elszenvedtek, valamint a névleges győztesek háború utáni kimerültsége arra mutatott, hogy szükség van acél és a célkitűzés egész problémájának gondos újraértékelésére.

E negatív tényezők mellett volt néhány pozitív ok is, ami új vizsgálatra ösztönzött. Az egyik az a döntő szerep, amit a tengeri hatalom az ellenség összeomlásában játszott, méghozzá egyetlen döntő tengeri ütközet nélkül, pusztán a gazdasági nyomás révén. Ez felvetette a kérdést, hogy vajon Nagy-Britannia nem követett-e el alapvető hibát, amikor eltért hagyományos stratégiájától, és oly temérdek erőfeszítés és rettenetes veszteségek árán egyre újabb kísérleteket tett, hogy a szárazföldön érjen el döntő győzelmet.

Az újabb tényezők nyomán két másik ok is felvetődött. A légierők fejlődése lehetőséget nyújtott az ellenség gazdasági és morális központjai elleni csapások mérésére anélkül, hogy előzőleg el kellett volna érni "az ellenség főerőinek megsemmisítését a csatatéren". A légierők képesek bizonyultak közvetlen célok elérésére közvetett eszközökkel, az ellenállás leküzdése helyett az ellenállási góc átugrásával.

Ugyanakkor a dízelmotor és a lánctalp kombinált fejlesztése lehetővé tette a nagy mozgékonyágú gépesített szárazföldi erők kialakítását, ez pedig előrevetítette annak a megnövelt lehetőségét, hogy az "ellenség főerőinek" összeomlása valóban elérhető komoly ütközet nélkül, utánpótlási vonalainak elvágásával, irányító rendszerének megingatásával vagy pusztán a mély áttörés sokkhatásával. Az ilyen új típusú, gépesített, szárazföldi csapatok a légierőhöz hasonlóan, bár kisebb mértékben - alkalmasak lehetnek arra, hogy közvetlen csapást mérjenek az ellenséges ország szívére és idegrendszerére.

A mozgékony légierő a közvetett megközelítés fejek feletti formájával érheti el ezt a közvetlen csapást, ugyanezt a mozgékony harckocsik a földön végrehajtott közvetett megközelítéssel érhetik el, úgy, hogy megkerülik az ellenséges hadsereget mint "akadályt". Sakkból vett példával azt mondhatjuk, hogy a légi mozgékonyág a huszár lépését, a harckocsik mozgékonyága a vezér lépését vezette be a hadviselés eszköztárába. Ez az analógia természetesen nem az értékükre vonatkozik. A légierő ugyanis egyesíti a ló ugrókéességét a vezér minden irányú rugalmas mozgásával. Másfelől a gépesített szárazföldi haderő, bár ugrókéességgel nem rendelkezik, képes megszállni és megtartani a megszerzett "kockát".

Ezek a légi és szárazföldi fejlemények mély befolyást gyakoroltak a *katonai feladatra* és a *célpontok megválasztására* a jövő háborúiban.

Ezzel megnőtt a civil, gazdasági és morális célpontok elleni katonai akciók jelentősége, hatásuk pedig erőteljesebbé vált. Ugyancsak megnőtt a katonai célok elleni katonai akciók "skálája", és könnyebbé vált egy ellenséges "test" - például egy hadsereg - legyőzése, elegendő volt egy létfontosságú szervezet megbénítani, nem volt szükség többé arra, hogy teljes egészében megsemmisítsék. Az ellenállás megbénítása sokkal erőtakarékosabb módszer, mint a fizikai megsemmisítés, ami a győztes szempontjából mindig hosszadalmasabb és költségesebb folyamat. A légierő új lehetőségeket ígért a fegyveres ellenállás megbénítása teretén, azon túl is, hogy lehetővé tette az ellenállás megkerülését és a csapásmérést az ellenség országának civil célpontjaira.

A földi és a légi mozgékonyág megsokszorozódása közös hatásként megnövelte a stratégia erejét és fontosságát a taktikához képest. A jövő magasabb parancsnokai az elődöknél nagyobb mértékben lesznek képesek arra, hogy a döntő sikert ne harccal, hanem mozgással ériék el.

A döntő ütközetben kivívott győzelem értéke nem fog megszűnni, sőt a mozgékonyág új erői növelni fogják a győzelem esélyét is, ám maga a csata kevésbé fog hasonlítani a hagyományos csatákra, és egyre inkább a stratégiai manőver természetes befejezésévé válik. A "csata" valójában nem is lesz megfelelő megnevezése az ilyen *egymást követő* műveleteknek.

Sajnos azok, akik az első világháború után a hadseregek élén álltak, nem ismerték fel idejében a katonai feladat új meghatározásának szükségességét a megváltozott körülmények és az új hadi eszközök fényében.

Ugyancsak sajnálatos, hogy azok, akik a légierők élén álltak, kizárólag saját függetlenségük kiharcolásával törődtek, így - túl szűken - a civil objektumok elleni csapásmérés lehetőségeinek kihasználására koncentráltak, anélkül hogy figyelembe vették volna ennek korlátait és hátrányos következményeit. Az irányításuk alatt álló új haderőnem iránti természetes lelkesedéstől eltelve túlságosan hittek abban, hogy eszközeikkel képesek egykettőre elérni a szemben álló nép gyors összeomlását, vagy olyan gazdasági nyomást előidézni, amely intenzívebben és gyorsabban váltja ki a döntő hatást, mint a tengeri hatalom.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ GYAKORLATA

(530.o)

Amikor eljött a következő háború, az addig megalkotott, maroknyi gépesített jellegű szárazföldi haderő bőségesen megfelelt az igényeknek és elvárásoknak, ha hosszú távú erőfeszítésekre, stratégiai célpontok ellen alkalmazták őket.

Alig hat ilyen hadosztály képes volt néhány hét alatt döntő módon hozzájárulni Lengyelország összeomlásához. Alig tíz hadosztály lényegében eldöntötte az úgynevezett "franciaországi csatát", mielőtt a német hadsereg gyalogos tömegei egyáltalán akcióba léptek volna, sőt nekik volt köszönhető szinte elkerülhetetlen következményként az összes nyugati ország összeomlása is. A nyugat meghódítása alig egy hónapot vett igénybe, és a győztesnek meglehetősen alacsony árat kellett fizetnie érte. "Vérontásra" - különösen Clausewitz fogalmai szerint - alig, a döntő fázisban pedig szinte egyáltalán nem került sor.

Bár ezt az elsöprő győzelmet katonai természetű célpontok elleni akcióval érték el, ez elsősorban *manőver* formájú akció volt, és inkább stratégiai, mint taktikai.

Ráadásul az a hatás, amit a nagy mélységű támadások az ellenséges hadseregek összeköttetési vonalainak elvágása, irányítási rendszerének megingatása révén kiváltak, aligha különíthető el attól a mellékhatástól, amit a lakosság moráljának megrendítésével, a civil szervezet széttűzésével érnek el. Így ezt, részben legalább, a civil célpontok elleni hadműveletek újfajta hatékonyságának a bizonyítékaként tarthatjuk számon.

Hasonló észrevételeket tehetünk a Balkán 1941' áprilisában bekövetkező, még gyorsabb meghódításáról. Ez ismét igazolta az új eszközök és stratégiai alkalmazásuk bénító hatását. Az "ütközet" tulajdonképpen jelentéktelen szerepet játszott, a "megsemmisítés" szó pedig szemmel láthatólag alkalmatlan annak kifejezésére, ahogy a döntést sikerült elérni.

Amikor megindult az oroszországi invázió, a németek egy kissé más módszerrel próbálkoztak. A német tábornokok közül sokan - különösen Halder, a vezérkari főnök - felpanaszolták Hitler törekvését, hogy inkább gazdasági, mint katonai célpontok ellen akart támadást intézni. A hadműveleti parancsok és saját tanúvallomásaik elemzése azonban nem igazolja a vádat. Bár Hitler úgy vélte, hogy a gazdasági célpontok megszerzése a hatékonyabb, az is világos, hogy az 1941-es hadjárat sorsdöntő szakaszában engedett a vezérkariaknak, akik a csatát részesítették előnyben. E cél követése nem bizonyult döntőnek, bár több nagy győzelmet eredményezett, és az ellenfél erőinek óriási mértékű pusztításával járt.

Nem tudhatjuk, hogy ha a gazdasági célpontokra koncentrálnak, vajon az döntőbb eredményre vezetett volna-e, de a legjobb német tábornokok szerint a Szovjetunió legyőzésének esélyét akkor veszítették el, amikor azt a célt tűzték ki, hogy "klasszikus" ütközetekben győzedelmeskedjenek, ahelyett hogy a legnagyobb sebességgel keresztülváltak volna az országon az olyan morális és gazdasági célpontok felé" mint Moszkva és Leningrád, úgy, ahogy ezt Guderian, a gépesített mozgékony hadviselés új iskolájának vezető képviselője akarta. Ebben a kulcsfontosságú kérdésben Hitler az ortodox iskola pártjára állt.

A gyors német hódítások sorozatában a légiere hatékonyan együttműködött a szárazföldi csapatok gépesített elemeivel a szemben álló erők és a háttérrel biztosító nemzetek bénításában és bomlasztásában. E két elem elválaszthatatlanul összeforrott, és együtt alkották az új hadviselési stílus, a villámháború - *Blitzkrieg* - alapját.

A háború későbbi szakaszában a brit és az amerikai légiere még nagyobb mértékben járult hozzá a szövetséges hadseregek és haditengerészetek sikeréhez. Először is, főképp a légierenek köszönhető, hogy sikerült megvalósítani az európai partraszállást, majd a biztonságos előrenyomulást a győzelem felé. A katonai célpontok főképp az összeköttetési útvonalak - elleni akcióik döntő módon hozzájárultak, hogy a német hadseregek elveszítsék ellenálló képességüket a szövetségesek előrenyomulásával szemben.

A légiere vezérkara azonban soha nem mutatott olyan igyekezetet az efféle hadműveletek végrehajtásában, mint amikor "civil" objektumok - az ellenséges ország ipari központjai - ellen irányuló önálló tevékenységéről volt szó. Ennek célja az eredeti elgondolás szerint az volt, hogy egyesítse a közvetlen gazdasági és a morális hatást a szemben álló nemzet megtörésére, és azon a meggyőződésen alapult, hogy ez hatékonyabb mód a mielőbbi döntés kicsikarására, mint az együttműködés más haderőnemekkel az ellenséges fegyveres erők ellen.

Bár a légierek vezérkari ezeket a műveleteket "stratégiai bombázásnak" nevezték, az elnevezés félrevezető, mert az ilyesfajta cél és cselekvés a nagystratégia szférájába tartozik. Helyesebb lett volna "nagystratégiai bombázásról", vagy ha ez a terminus esetlennek tűnik, "ipari bombázásról" beszélni. Az utóbbi egyszerre felöleli mind a morális, mind a gazdasági hatást.

Számos alapos vizsgálat ellenére nagyon nehéz megállapítani, mennyiben járult hozzá ez a fajta bombázás a győzelemhez. A becslést zavarják azok a számítások, amelyeket egyfelől az ipari bombázás elfogult hívei, másfelől különböző felfogású ellenzői végeztek. A korrekt becslést az effajta ködösítésen kívül megnehezíti, sőt szinte lehetetlenné teszi a *nem mérhető* tényezők sokasága, amelyek itt nagyobb számban hatnak, mint bármely más katonai tevékenység esetében.

Mégis - még ha az elfogadhatóan kedvező nézeteket vesszük is kiindulásul - bizonyosnak látszik, hogy az "ipari bombázás" kevésbé volt hatásos, mint a szűken katonai értelemben vett stratégiai objektumok elleni légitámadások. Az is világosan kimutatható, hogy az eredmények a háború minden szakaszában jóval elmaradtak attól, amit az ilyesfajta akcióknak végrehajtóik tulajdonítottak.

Még egyértelműbb az "ipari bombázásnak" a háború utáni helyzetre gyakorolt rendkívül káros hatása. Az alig helyrehozható roppant pusztításon túl figyelembe kell venni a kevésbé nyilvánvaló, de valószínűleg tartósabb társadalmi és morális hatásokat. Az ilyesfajta akciók óhatatlanul fokozott veszélyt jelentenek a civilizált élet viszonylag törekeny alapjaira. Ezt az általános veszélyt újabban rendkívüli mértékben megnöveli az atombomba megjelenése.

Itt eljutottunk a stratégia és a nagystratégia közötti alapvető különbséghez. Amíg a stratégia csupán a katonai győzelem kivívásának problémájával foglalkozik, a nagystratégia kötelező messzebbre tekintenie: ennek problémája ugyanis a béke megnyerése. Ez a gondolatmenet nem azt jelenti, hogy "a kocsit fogjuk a ló elé", hanem azt, hogy világosan kell látnunk, merre tart a ló és a kocsis.

Egy elsődlegesen "civil" objektum elleni légi hadművelet mindenekelőtt a nagystratégia szférájába tartozik, éppen ezért kérdőjelezhető meg. Saját természeténél fogva az ilyesmi nem lehet egészséges célkitűzés. Nem lenne bölcs dolog, ha ezt választanánk fő katonai feladatnak, még akkor sem, ha a háború eldöntésére gyakorolt hatása meggyőzőbben volna alátámasztva, vagy legalább világosabban demonstrálták volna, mint ahogy pillanatnyilag látjuk.

Az ELMÉLET TOVÁBBI REVÍZIÓJA

(535.o)

Ha valaki egy elmélet revíziójára és kiegyensúlyozottabbá tételére vállalkozik, jól teszi, ha alapos vizsgálatokat végez a tárgyban -legalábbis ha csakugyan hajlandó módosítani saját korábbi következtetéseit. Jómagam, tudomásom szerint, elsőként kíséreltem meg az 1914-18-as háború után a háború céljára vonatkozó, Clausewitztól eredő doktrínák felülvizsgálatát. A kérdéssel számos, kü-

lönböző katonai folyóiratokban megjelent tanulmányom foglalkozik, majd nézeteimet részletesebben is kifejtettem *Paris, or the Future of War (Párizs, avagy a háború jövője)* című, 1925-ben megjelent könyvemben.

Ez a könyvecske először is bírálja azt a módot, ahogy az első világháborúban a hadviselő felek az ortodox célkitűzést - ami nem más, mint "az ellenség főerőinek megsemmisítése a harcmezőn" - igyekeztek megvalósítani, és kimutatja, hogy ezek a próbálkozások nem hoztak döntést, viszont annál kimerítőbbek voltak. A továbbiakban kiáll a "morális célkitűzések" előnyei mellett, és kimutatja,

1. hogy a páncélos csapatok döntő csapást képesek mérni az ellenséges hadsereg Achilles-sarkára, vagyis - az idegrendszerét képező összeköttetési vonalakra és vezetési központokra;
2. hogy a légiereő, azon kívül, hogy ebben a stratégiai hadműveletben együttműködik a szárazföldi csapatokkal, képes döntő csapást mérni közvetlenül "a nemzet idegrendszerére" és iparának "statikus civil központjaira".

Amikor két esztendővel később létrejött az első Kísérleti Gépesített Alakulat, a vezérkar kötelezővé tette a tisztek számára e könyvem tanulmányozását. Egyáltalán nem meglepő az sem, hogy a Légi Vezérkar is kapva kapott az alkalmon: akkoriban alig voltak légi stratégiával foglalkozó könyvek, és ez a munka összhangban állt alakuló nézeteik irányával. Így aztán a Légi Vezérkar főnöke maga osztott ki példányokat kollégáinak, a többi vezérkari főnöknek.

Amit a fentiekben elmondtam, nem más, mint - az ismételt reflexiókat figyelembe vevő - revíziója mindannak, amit negyedszázaddal ezelőtt írtam, egyszersmind azoknak a tévedéseknek a beismerése, amelyeket munkám egyes részeiben elkövettem. Látható, hogy aki megpróbál helyreállítani valamely egyensúlyi állapotot, menynyire hajlamos a másik végletbe esni. T. E. Lawrence egy 1928-ban hozzám írott levelében megállapította: "Clausewitz logikai rendszere túlságosan befejezett. Képes megtéveszteni a tanítványait, legalábbis azokat, akik szívesebben harcolnak a fegyverekkel, mint a lábukkal. . . Ön megkísérel (úgy, hogy nem sok segítséget kap azoktól, akiknek a feladata lenne szakmájuk kérdéseinek átgondolása) helyreállítani az egyensúlyt a legutóbbi háború tobzódása után. Mire sikert ér el (úgy 1945 körül), a nyáj már át fogja lépni az Ön által meghúzott határvonalakat, és a stratégia egy későbbi szakemberére vár, hogy visszaterelje. Így haladunk hol hátra, hol előre."

1925-ben túl messzire mentem, amikor a civil célpontok elleni légi csapások előnyei mellett érveltem, bár ezt úgy tettem, hogy közben hangsúlyoztam: a végrehajtás során "a lehető legkevesebb tartós kárt szabad okozni, mert a mai ellenség a holnapi vásárló és jövőbeli szövetséges lehet". Akkori meggyőződésem szerint "egy döntő légitámadás kevésbé totális pusztulást okoz, és kevésbé veszi igénybe a legyőzött ország regenerálódó képességét, mint az ismert elhúzódó háborútípus".

Későbbi kutatásaim során felismertem: aligha valószínű, hogy az ipari központok elleni légitámadás azonnali döntő hatást képes elérni, valószínűbb, hogy az elhúzódó felmorzsoló háború egy újabb formáját eredményezné, amely talán kevesebb emberéletben tenne kárt, viszont nagyobb materiális pusztítást okozna, mint az 1914-18-as formula. Amikor azonban erre rámutattam, hamarosan azt tapasztaltam, hogy a Légi Vezérkart jóval kevésbé érdekli a revideált következtetés, mint az eredeti! A testület tagjai ugyanis továbbra is a gyors döntés hitében ringatták magukat, és amikor a háborús tapasztalat arra kényszerítette őket, hogy szakítsanak vele, az ipari felmorzsoló hadviselés mellett kötelezték el magukat, mégpedig éppen olyan hévvel, ahogy az előző háborúban a szárazföldi hadsereg vezérkara az embertömegek erejét felmorzsoló lövészárk-hadviselés mellett.

Mindenesetre azoknak a hátrányoknak és veszélyeknek a felismerése, amelyekkel a társadalom szövetének célbavétele jár, nem jelentheti az "ütközet" mint cél visszaállítását a szó régi értelmében. A Clausewitz-féle formula hátrányai kiderültek az első világháború során. Ezzel szemben a második világháború felmutatta a katonai célpont elleni közvetett vagy stratégiai hadművelet előnyeit és új lehetőségeit, bőségesen igazolva mindazt, amit az előrejelzések e tekintetben kimondtak. Egyes nagy hadvezérek - eszközeik korlátozottsága ellenére - már a régmúltban is hatásosan alkalmaztak ilyen műveleteket. Most azonban, az új eszközök birtokában, ezek még döntőbb hatásúnak bizonyultak, annak dacára, hogy a taktikai ellenállás ereje növekedett. *Az új mozgékonyrugalmasságot eredményezett a csapás és a fenyegetés irányának változtatásában, ami lefegyverezte ezt az ellenállást.*

Eljött az ideje, hogy a legutóbbi tapasztalatok és a mai körülmények fényében ismét revízió alá vegyük acél, vagyis a katonai feladat doktrínáját. Túlzás lenne azt kívánni, hogy ezt összhaderőnemi alapokon, egy összehangolt megoldás szándékával kíséreljük meg - a doktrínák között ugyanis jelenleg veszedelmesen nagy az összhang hiánya.

Abban reménykedem, hogy a tárgy kifejtése közben sikerült felvázolnom a jelen viszonyokkal és ismereteinkkel összhangban álló, revideált elmélet alapvonalait. A kulcsfogalom inkább a "stratégiai hadművelet", semmint a "csata", ez utóbbi ugyanis ósdi eszmény, amely elvesztette alkalmazhatóságát és hasznosságát. Csaták még előfordulhatnak, de nem tekinthetők öncélnak. Hadd ismételjem meg egy korábbi következtetésemet, amely meglehetősen beigazolódtott a második világháborúban: "Az igazi feladat nem az, hogy a csatát keressük, hanem hogy olyan stratégiai helyzetet teremtsünk, amely annyira kedvező, hogy ha egymaga nem hozza is meg a döntést, az ebből indított csata mindenképpen elérje azt."

XXII. FEJEZET

(539.o)

A nagystratégia

Könyvünk elsősorban a stratégiával foglalkozik, és csak másodsorban érinti a nagystratégiát - vagyis a háború politikáját. E tágabb téma megfelelő tárgyalásához nemcsak nagyobb terjedelemben, hanem önálló kötetre volna szükség, a nagystratégia ugyanis egyfelől uralja a stratégiát, másfelől elvei gyakran összeütközésbe kerülnek a stratégiában uralkodó elvekkel. Ám éppen ezért nagyon is indokolt e helyütt megemlíteni néhány mélyebb következtetést, melyhez a nagystratégia vizsgálata vezet.

A háború célja egy - akár csak a saját szempontunkból - jobb béke elérése. Éppen ezért alapvetően fontos úgy viselni hadat, hogy állandóan szem előtt tartsuk azt a békét, amelyet meg akarunk teremteni. Ez az igazság képezi az alapját Clausewitz meghatározásának, mely szerint a háború "a politika folytatása más eszközökkel". Egy pillanatra sem szabad megfeledkezni róla, hogy ez a politika az elkövetkező békéhez vezet a háborún át. Az az állam, amely teljesen kimeríti minden erő tartalékát, csődbe juttatja politikáját és eljuttatja jövőjét.

Könnyen előfordulhat az is, hogy aki kizárólag a győzelemre koncentrálna, anélkül hogy gondolna az utóhatásokra, annyira kimeríti magát, hogy nem tudja leszűretelni a béke gyümölcseit, ráadásul szinte biztos, hogy a béke rossz béke lesz, amely magában hordozza egy újabb háború csíráit. Olyan lecke ez, melyet a történelmi tapasztalatok bőségesen igazolnak.

Még nagyobb a kockázat, ha a háború koalíciós kötelékben folyik. Ilyen esetben ugyanis a túlságosan teljes győzelem óhatatlanul megnehezíti az igazságos és bölcs béke megkötését. Ha nincs többé ellenerő, amely fékezné a győztesek étvágyát, akkor nincs, ami kordában tartsa a szövetségesek nézetei és érdekei között feszülő konfliktusokat. A széthúzás annyira elfajulhat, hogy azok, akik a közös veszélyben bajtársak voltak, a kölcsönös elégedetlenség nyomán szembefordulnak egymással, olyannyira, hogy aki az egyik háborúban szövetséges volt, a következőben ellenség lesz.

Ebből egy további és tágabb kérdés következik. Az a sűrűlódás, ami általában minden szövetségi rendszerben kifejlődik, különösen, ha a koalícióban nincs kiegyensúlyozó erő, egyike azoknak a tényezőknek, amelyek a történelem során számtalan esetben arra ösztönözték az országokat, hogy valamiféle fúzióban keressék a megoldást. A történelem azonban arra tanít bennünket, hogy ez a gyakorlatban könnyen az egyik összetevő dominanciájával járhat. S bár a kisebb csoportok fúziója természetes tendencia, a siettetés rendszerint zátonyra futtatja az átfogó politikai egység létrehozására irányuló terveket.

Bármilyen szomorúnak látszik is egyes idealisták számára, a történelmi tapasztalat nemigen igazolja azt a vélekedést, mely szerint az igazi haladás és az a szabadság, amely a haladást lehetővé teszi, éppen az egységesülésben lelhető meg. Ahol ugyanis az egységesülés sikerrel kialakítja az eszmék egységét, ott ez többnyire olyan uniformizáltságba torkollik, amely megbénítja az új eszmék születését. Ahol viszont az egységesülés csak mesterséges vagy kényszerű egységet teremt, az egység terhéssé válik, majd felbomlik.

Az életképesség forrása a sokféleség, ez teszi tartóssá a fejlődést, mert kölcsönös toleranciát feltételez, ami annak elismeréséből származik, hogy a különbségek elnyomására irányuló kísérlet sokkal rosszabb következményekkel járhat, mint elfogadásuk. Éppen ezért, mind a bel-, mind a külpolitikában, azt a fajta békét, amely a fejlődést lehetővé teszi, leginkább az erők egyensúlya által megteremtett kölcsönös ellenőrzés biztosítja.

Az előbbi szférában az angol politikai életben kialakult kétpárti rendszer - bármilyen elméleti hátrányokkal jár is - elég hosszú ideje bizonyítja fölényét minden más eddig kipróbált kormányzási rendszerrel szemben. A nemzetközi szférában az "erőegyensúly" helytálló elméletnek bizonyult

mindaddig, amíg az egyensúlyt megőrizték. Az európai "erőegyensúly" azonban túl gyakran billent meg, és az egyensúly hiánya háborúhoz vezetett, ezért egyre sürgetőbb az igény, hogy valamiféle fúzió vagy föderáció révén stabilabb megoldást találjunk. A föderáció látszik az ígértebb módszernek, ugyanis magában foglalja az együttműködés életet adó elvét, a fúzió viszont hajlamos elősegíteni, hogy egyetlen politikai érdek monopolizálja a hatalmat. A hatalom monopóliuma pedig azzal jár, hogy ismételtén beigazolódik Lord Acton híres mondásának történelmi igazsága: "Minden hatalom korrumpál, az abszolút hatalom pedig abszolút korrumpálttá tesz." Ettől a veszélytől egy föderáció sem óv meg tökéletesen, ezért a legnagyobb gondossággal ügyelni kell arra, hogy kölcsönös ellenőrzéssel és kiegyensúlyozó tényezők beiktatásával korigálni lehessen a szervesülő egység természetes hatását.

A nagystratégia történeti háttérű vizsgálatából levonhatunk még egy következtetést: a stratégia általános elméletét a gyakorlatban hozzá kell idomítani a nemzet alapvető politikájának természetéhez. Lényeges különbség mutatkozik a "szerző" ("akvizitív") és a "megőrző" ("konzervatív") állam céljai között, ennek következtében különbségnek kell lenni a módszereik között is.

E különbségtétel fényében világossá válik, hogy az a tiszta stratégiaelmélet, amelyet a XIX. fejezetben felvázoltam, leginkább azokra az államokra érvényes, amelyek elsősorban a hódításban érdekeltek. Ha olyan nép akarja alkalmazni őket, amelyik elégedett a határaival, és biztonsága megőrzésében és életmódja fenntartásában érdekelt, akkor ezt a stratégiaelméletet módosítani kell. A helyzetével elégedetlen, "akvizitív" országnak ahhoz, hogy céljait elérje, mindenképpen győznie kell, ezért nagyobb kockázatokat kell vállalnia. A "konzervatív" országnak célja elérése érdekében elegendő, ha ráveszi az agresszort, hogy mondjon le hódítási kísérletéről, például úgy, hogy meggyőzi: az ügy nem éri meg az erőfeszítést. Az ilyen ország győzelme igazából már akkor megvalósul, ha eltántorítja a másik felet a győzelemre irányuló erőfeszítésektől. Sőt, ha ennél többet akar elérni, azzal kudarcra kárhoztathatja magát, mert annyira kimeríti erőit, hogy képtelen lesz ellenállni más ellenségnek vagy bizonyos, a túlerőltetésre járó belső hatásoknak. A háborús önkimerítés több országot vitt pusztulásba, mint a külső támadás.

Ha mérlegre tesszük a probléma ezen összetevőit, kiderül, hogy a "konzervatív" országnak olyan típusú stratégiát kell találnia, amely a lényegéből fakadóan korlátozott feladatot a leginkább erőtakarékos módon képes megvalósítani, s ezzel biztosítja az ország jelenét és jövőjét. Első pillantásra úgy tűnhet, hogy a leggazdaságosabb módszer a tiszta védelem lenne; csak hogy ez statikus védelmet jelentene, márpedig a történelmi tapasztalat arra figyelmeztet, hogy ez veszedelmesen törekeny módszer. Az erővel való takarékos gazdálkodás és az elrettentő hatás legjobban a védő-támadó módszerben egyesül, ez pedig a gyors visszavágást lehetővé tevő nagyfokú mozgékonyaságon alapul.

A Keletrómai Birodalomban például a háborús politika alapjait pontosan ilyen jellegű jól átgondolt aktív "konzervatív" stratégia képezte. Ez a tény jó magyarázatát adja a birodalom hosszú fennmaradásának. Egy másik példa - amely inkább ösztönösen alakult ki, mint a józan megfontolás alapján - az a tengeri hatalmon alapuló nagystratégia, amelyet Anglia gyakorolt a XVI-XIX. században vívott háborúi során. E politika értékét mi sem mutatja jobban, mint hogy Anglia ereje lépést tartott a növekedésével, miközben vetélytársai sorra kidőltek, mert az azonnali győzelem iránti féktelen vágytól hajszolva kimerítették magukat.

A kölcsönösen kimerítő és pusztító háborúk hosszú sora, mindenekfelett a harmincéves háború, arra a felismerésre juttatta a XVIII. század államférfiit, hogy ha háborúba keverednek is, céljaik elérése érdekében meg kell fékezniük becsvágyukat és szenvedélyüket. Ez a felismerés egyfelől a hadviselés formáinak hallgatóságos korlátozását vonta maga után, ami az olyan mértéktelenségek kerülését jelentette, amelyek sérthették volna a háború utáni kilátásokat. Másfelől készségesebbé tette az államférfiakat, hogy tárgyalásos úton biztosítsák a békét, ha és amikor a győzelem kétesnek látszott. Becsvágyuk és szenvedélyük így is gyakran túlságosan messzire ragadta őket, de megtanulták, hogy megálljanak, mielőtt országuk végképp kimerülne. A legkielégítőbb béke-megállapodások - még az erősebb fél számára is - azok voltak, amelyeket inkább tárgyalóasztal mellett, nem pedig döntő kimenetelű katonai tevékenység révén sikerült elérni.

Még javában tartott a háború e lényegi korlátozásának tanulása, amikor a francia forradalom, mely olyan embereket emelt a csúcsra, akik újoncok voltak az államférfiúi szerepben, megszakította ezt a folyamatot. A Direktórium és utóda, Napóleon, a tartós béke vízióját húsz éven át tartó, egyre újabb és újabb háborúk során át kergette, csak hogy ez nem hozta közelebb a célt, ehelyett kimerülést, végül bukást eredményezett.

A napóleoni császárság csődje újratanította a korábban már sokszor megtanult leckét, az élményt azonban elhomályosította a Napóleon-mítosz köde. A lecke feledésbe ment, mire az 1914-18-as háború újra felidézte tanulságait. A második világháború államférfi ait mindenesetre még ez a keserű tapasztalat sem tette bölcsebbé.

Bár a háború nem fér össze a józan ésszel, hiszen ez a kérdések erőszakos eldöntésének eszköze, amit olyankor szokás alkalmazni, amikor a tárgyalások nem vezetnek megállapodásra, mégis, ha azt akarjuk, hogy a háború elérje a célját, lefolyását a józan ész ellenőrzése alatt kell tartani. Ugyanis (544.o)

1. Bár a harc fizikai aktus, irányítása mentális folyamat. Minél jobb a stratégiánk, annál könnyebben és annál kisebb áron kerekedhetünk felül.
2. Megfordítva: minél több erőt vesztegetünk el, annál inkább kockáztatjuk, hogy a mérleg nyelve kárunkra billen; és még ha győzünk is, kevesebb erőnk marad, hogy a békéből profitáljunk.
3. Minél brutálisabbak a módszereink, annál elkeseredettebbé tesszük ellenfelünket, ami természetes módon azzal jár, hogy egyre keményebb é válik az ellenállás, amelyet le akarunk küzdeni; ebből következően, minél egyenlőbb erővel rendelkezik a két fél, annál bölcsebb dolog kerülni a szélsőséges erőszakot, amely azzal a következménnyel jár, hogy tömöríti az ellenség csapatait és népét a vezetői mögött.
4. Ezek a számítások tágabb értelemben is érvényesek. Minél erélyesebben törekszünk arra, hogy kizárólag a saját igényünknek megfelelő, hódító békét érjünk el, annál makacsabb akadályt emelünk saját utunkban.
5. Továbbá, ha és amikor elértük katonai célkitűzésünket, minél többet követelünk a legyőzött féltől, annál több bajunk lesz, és annál több okot szolgáltatunk egy újabb elkeseredett kísérletre a háborúval elért rendezés visszafordítása érdekében.

Az erőszak afféle öngerjesztő kör vagy inkább spirál, hacsak alkalmazását nem fékezi a leggondosabban mérlegelt számítás. Így tehát a háború, mely a józan ész tagadásával kezdődik, a küzdelem minden fázisában szükségképpen messzemenően igényeli a józan eszt.

A harci ösztön nélkülözhetetlen a sikerhez a harctéren bár az a harcos, aki képes hűvös fejjel gondolkodni, még itt is előnyben van azzal szemben, akit elragad a hev -, de a gyepőt mindig rövidre kell fogni. Az az államférfi, aki hagyja, hogy ez az ösztön eluralkodjon rajta, elveszti a fejét; az ilyen ember nem alkalmas arra, hogy rábízzák a nemzet sorsát.

A győzelem a szó valódi értelmében magában foglalja azt is, hogy a békeállapot és az emberek helyzete jobb lesz, mint a háború előtt volt. Az ilyen béke csak akkor lehetséges, ha az eredmény gyorsan elérhető, vagy ha a hosszú erőfeszítést takarékosan arányba lehet hozni a nemzet erőforrásaival. A végcél hozzá kell igazítani az eszközökhöz. Ha nincs jó kilátás ilyen győzelemre, akkor a bölcs államférfi nem szalaszt el egyetlen alkalmat sem a tárgyalásos béke elérésére. Ha mindkét fél egyaránt felismeri a szemben álló erejét, és ezen az alapon patthelyzet alakul ki, ez előnyösebb a béke szempontjából, mint egymás kölcsönös kimerítése - és gyakran jobb alapot nyújt a tartós béke kialakításához.

Bölcsebb dolog elkerülni a háború kockázatait a béke megőrzése kedvéért, mint vállalni a kimerülés kockázatát a háborúban a győztes befejezés kedvéért. E következtetés ugyan ellenkezik a megszokással, de a tapasztalat igazolja. A háborúban az állhatatosság csak akkor indokolható, ha jó esély van a kedvező kimenetelre, egy olyan békére, amely ellensúlyozza azt a temérdek nyomorúságot, amit a háborúskodás az emberekre zúdít. A múlt tapasztalatainak mélyebb vizsgálata alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a népek gyakran közelebb érhetnek volna céljukhoz, ha kihasználják a küzdelem egy-egy nyugodt pillanatát, hogy megállapodjanak, mint ha a "győzelem" érdekében folytatják a háborút.

A történelem továbbá arra tanít, hogy sokszor jóval előnyösebb békét lehetett volna teremteni, ha a hadviselőnemzetek államférfiainak jobbak a "békeérzékelői", vagyis jobban értenek az elemi pszichológiához. Ehelyett általában úgy viselkednek, mint a tipikus házastársi perpatvar résztvevői: mindkét fél tart attól, hogy gyengébbnek mutatkozik, ennek következtében ha az egyik hajlana a megbékélésre, ezt általában túlságosan ridegen fejezi ki, a másik viszont igyekszik minél lassabban válaszolni részben büszkeségből, részben ostoba makacsságból, részben azért, mert a gesztust a gyengeség jeleként interpretálja, holott az csak a józan ész visszatérésének jele. Így elszalasztják a sorsfordító pillanatot, és a konfliktus, mindkét fél kárára, folytatódik tovább. Ha a két fél kénytelen továbbra is egy tető alatt élni, a makacskodás ritkán tesz jó szolgálatot. A modern háborúra mindez sokkal inkább érvényes, mint a családi konfliktusra, mivel az iparosodás egyre elválaszthatatlanabbá

teszi a népek sorsát. Az államférfiak felelőssége, hogy a "győzelem délibábjának" kergetése közben sohase veszítsék szem elől a háború utáni kilátásokat.

Ha a két fél erői túlságosan kiegyensúlyozzák egymást, semhogy az egyik fél gyors sikerre számíthatna, az az államférfi jár el bölcsen, aki tanul a stratégia lélektanából. A stratégia elemi alapelve, hogy ha ellenfeledet olyan erős pozícióban találod, amit csak nagy veszteségek árán lehetne megostromolni, leghelyesebb visszavonulási útvonalat hagyni számára - ez a leggyorsabb mód ellenállása megingatására. Ugyanígy a politikában is fontos elv, különösen háborús körülmények között, hogy létrát kell adni az ellenfélnek, amin lemászhat a földre.

Felvetődhet a kérdés, hogy vajon ezek a következtetések, amelyeket az úgynevezett civilizált országok közötti háborúk történetéből vontunk le, alkalmazhatók-e az olyan tisztán rabló jellegű háborúk kiújulása esetén, mint amilyeneket a barbárok intéztek a Római Birodalom ellen, vagy az olyan félig vallási, félig rabló háborúk típusa esetén, mint amilyeneket Mohamed fanatikus követői vívtak. Az ilyen háborúban a tárgyalásos békének általában még a szokásosnál is kevesebb értéke van (a történelem nyilvánvaló tanulsága, hogy az államok ritkán állják szavukat, kivéve, ha ígéreteik összhangban vannak érdekeikkel). Másfelől viszont, minél kevésbé törődik egy nemzet a morális kötelességekkel, általában annál jobban respektálja az elrettentő fizikai erőt, különösen az olyat, amely nagyobb, semhogy büntetlenül ki lehessen kezdeni vele. Az egyes emberek esetében is általános tapasztalat, hogy az erőszakoskodó és rabló természetű alakok nemigen támadnak meg olyanokat, akik felérnek velük erőben - az ilyesfajta próbálkozásnak sokkal kisebb a valószínűsége, mint hogy egy békeszerető ember felvegye a küzdelmet egy nála nagyobb erejű támadóval.

Ostobaság az képzelni, hogy az agresszív típusú személyek vagy nemzetek lekenyerezhetők, vagy modem kifejezéssel, megbékíthetők, hiszen a megfizetett váltságdíj újabb váltságdíj kivetésére sarkall - viszont ők is megzabolázhatók. Maga a tény, hogy hisznek az erőben, érzékenyebbé teszi őket a nagy erejű ellenfél elrettentő hatásával szemben. Ez pedig elégséges fékező erőt jelent, kivéve az olyan színtiszta fanatizmus esetét, amelybe nem vegyül szerzési vágy. A ragadozó típusú ellenféllel nehéz igazi békét kötni, könnyebb viszont rávenni egyfajta fegyverszüneti állapotra - ami jóval kevésbé kimerítő, mint ha megpróbáljuk szétzúzni, az ilyenekre ugyanis, mint minden más embertípusra, jellemző a kétségbeesés bátorsága.

A történelmi tapasztalat bőségesen szolgáltat bizonyítékot arra, hogy a civilizált országok bukása nem a külsőellenség közvetlen támadása miatt szokott bekövetkezni, hanem belső hanyatlás miatt, amelyhez háború okozta kimerültség társul. A bizonytalanságérzet nagy megpróbáltatás, egyéneket és nemzeteket egyaránt gyakran hajszolt öngyilkosságba. De még a bizonytalanság is jobb, mint a győzelem délibábjának hajszolása miatt bekövetkező kimerülés. Az ellenségeskedést félbeszakító fegyverszünet lehetővé teszi az erőgyűjtést, az éberség pedig állandó készenlétben tartja a nemzetet.

A békeszerető nemzetek azonban hajlamosak rá, hogy feleslegesen kihívják a veszélyt, ha ugyanis egyszer feldühítik őket, a ragadozó nemzeteknél is inkább képesek szélsőségekre ragadtatni magukat. A ragadozó nemzetek, amelyek számára a háborúskodás a zsákmányszerzés eszköze, könnyebben visszakoznak, ha úgy találják, hogy az ellenfél erősebb, semhogy egykönnyen le tudnák győzni. **Éppen a hadakozástói húzódozó harcos, akit nem a számítás, hanem a szenvedély tüzel, hajlamos arra, hogy a végkimerülésig küzdjön, ezért gyakran előfordul, hogy ha nem is közvetlenül, de ő maga lesz saját veresége okozója.** A barbarizmus szelleme csak az ellenségeskedések szüneteltetésével gyengíthető meg, a háború ezzel szemben olajat önt a tűzre.